

HÖGSKOLAN
DALARNA

Möjligheternas Hus

- Om ett projekt med en vision att skapa ett socialt företag för människor med psykiska funktionsnedsättningar

Mats Lundgren & Ina von Schantz Lundgren

Nr 2012: 3

Högskolan Dalarna, Arbetsrapport nr 2012:3
ISBN 978-91-85941-45-2ISSN 1403-6878
ISSN nr 1653-9362
© Mats Lundgren & Ina von Schantz Lundgren

Möjligheternas Hus

- Om ett projekt med en vision att skapa ett socialt företag för människor med psykiska funktionsnedsättningar

Mats Lundgren & Ina von Schantz Lundgren

Förord

Den här rapporten är resultatet av ett uppdrag med syftet att följa hur projektet Möjligheternas Hus lyckats i sin strävan att stödja deltagare med psykiska funktionsnedsättningar att starta ett socialt företag. Rapporten handlar om hur detta arbete förlöpte och vad det resulterade i och som på så sätt kan sammanfatta gjorda erfarenheter. Det är vår förhoppning att rapporten även ska kunna ge uppslag och idéer till nya utvecklingsprojekt i framtiden.

Resultatet bygger på data som samlats in från början av 2010 till och med februari av 2012. Borlänge kommun har varit huvudman för projektet som bedrivits i samverkan med Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen samt utbildningsinsatser med stöd av Vuxenskolan och Coompanion Dalarna.

Vi vill slutligen tacka Er alla som så generöst och välvilligt låtit oss ta del av Era erfarenheter och som gjort det möjligt att skriva denna rapport.

Falun i april 2012

Mats Lundgren
Fil. dr. och docent i sociologi och
lektor i pedagogik

Ina von Schantz Lundgren
Fil. dr. och lektor i pedagogik

Innehållsförteckning

Förord 3

Sammanfattning 6

1. INTRODUKTION 7

1.1 Syfte och frågeställningar 9

2. MÖJLIGHETERNAS HUS – ETT PROJEKT OM ATT UTVECKLA ETT
SOCIALT FÖRETAG FÖR INDIVIDER MED PSYKISKA
FUNKTIONSHINDER 11

3. METOD 15

3.1 Att följa utvecklingsprocesser 15

3.2 Fallstudien som undersökningsdesign 15

3.3 Databesamling 16

    Dokument och statistik 17

    Observation och intervjuer 17

3.4 Etiska överväganden 17

4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER 18

4.1 Regelsystemet för att stödja individer som står långt utanför
arbetsmarknaden 18

4.2 Psykisk funktionsnedsättning 19

    Psykiska funktionsnedsättningar – Ett individperspektiv 20

    Psykiska funktionsnedsättningar – Ett samhällsperspektiv 20

    Psykiska funktionsnedsättningar – Ett återhämtningsperspektiv 21

4.3 Social ekonomi och socialt företagande 24

    Social ekonomi 24

    Sociala företag 25

5. RESULTAT 28

5.1 Möjligheternas Hus – Ett projekt med målet att starta ett socialt företag 28

    En krokig väg mot ett socialt företagande 29

    Krockar i de olika myndigheternas regelverk som en del i oron och
frustrationen 31

    Utbildningsinsatser och aktiviteter för att stärka deltagarna 34

    Att starta ett socialt företag 38

5.2 Socialt företagande – en samhällsnyttig verksamhet 40

    Projektet Möjligheternas Hus som en del i en återhämtningsprocess och en väg

ur utanförskap 41
Deltagarnas förhoppningar om framtiden 44
Det sociala företagets framtid 46

6. DISKUSSION OCH SLUTSATSER 47

6.1 Projekt som verktyg för att etablera sociala företag för individer med psykisk funktionsnedsättning 47

Att starta ett socialt företag blev en långsam process med många frågor 47

6.2 Har projektet påverkat deltagarnas livssituation i stort och deras möjligheter att bryta sitt utanförskap? 48

Vilka förutsättningar har personer som befinner sig i ett utanförskap att starta ett socialt företag? 48

Regelverkens betydelse för individer i utanförskap att starta sociala företag 49

Kommer sociala företag att kunna ta en plats som en ny och innovativ organisatorisk företeelse? 50

6.3 Projektets måluppfyllelse 51

Referenser 52

Sammanfattning

Den här rapporten syftar till att beskriva, problematisera och analysera hur projektet Möjligheternas Hus genomförts. Den handlar om hur projektet har förmått fungera som ett verktyg för att skapa ett socialt företag för personer med psykiska funktionsnedsättningar. Rapporten behandlar även hur deltagarna har påverkats av sin medverkan i projektet både vad avser deras livssituation i stort och deras möjligheter att bryta ett utanförskap och hur projektet lyckats med att uppnå de mål som sattes upp.

Bakgrunden till projektet Möjligheternas Hus var att det fanns ett behov av att utveckla rehabiliteringsinsatser för individer med psykiska funktionsnedsättningar som står långt från arbetsmarknaden, men även att de skulle erbjudas tillgång till en meningsfull daglig verksamhet. Verksamheten startade i januari 2010 och avslutades vid utgången av år 2011. Uppdraget att utvärdera Möjligheternas Hus har genomförts i form av en kvalitativ fallstudie. Datainsamlingen pågick från början av 2010 till och med februari månad 2012 genom triangulering där flera olika datainsamlingsmetoder användes.

Projektet Möjligheternas Hus ena huvudsyfte var att skapa ett socialt företag kom att uppnås strax efter det att projektet avslutats. Även det andra huvudsyftet att synliggöra gruppen människor med psykiska funktionsnedsättningar och de delmål som sattes upp är uppnådda. Det har emellertid varit en lång och krokig resa för projekt-deltagarna, bland annat beroende på de regelverk som styr Arbetsförmedlingens och Försäkringskassans verksamhet i detta avseende. Genom projektet har deltagarna kommit att må bättre, en del till och med mycket bättre. De uppger att de trivs bättre med livet, att de har ett rikare socialt liv, självförtroendet och självkänslan har stärkts och det sociala företaget ger hopp för framtiden. Projektet har i detta avseende varit framgångsrikt. Utvärderingen av Möjligheternas Hus kan sägas tangera det forskningsfält som kallas återhämtningsforskning. Återhämtningen ses som en subjektiv process och individen själv har avgörande betydelse för sin rehabilitering. Samtidigt kan projekt som utformas för personer med psykiska funktionsnedsättningar sägas bära på en inneboende problematik. Det handlar om att de osynliggör att personer som lider av psykiska funktionsnedsättningar behöver kunna erbjudas olika rehabiliteringsinsatser, då dessa funktionsnedsättningar både har olika orsaker och olika symtom. Återhämtningen för dessa individer är en starkt individuell process. Deltagarna har nu emellertid startat ett socialt företag. Det har genom projektet och bildandet av det sociala företaget skapats en ”plattform”, frågan är hur stark den kommer att visa sig vara. Kommer pressen att vara för stor eller kommer det sociala företaget vara så stimulerande att det för det mesta kan ge inspiration, även när livet i övrigt känns tungt och ångestfyllt?

1. INTRODUKTION

Allas rätt till arbete kan ses som en del i en grundläggande inkluderingsidé i ett välfärdssamhälle. ”Ingen ska stå utanför, är den politiska ambitionen i en välfärdsstat” (Michailakis, 2008, s 144). Med en sådan ambition riktas kompensatoriska krav från medborgarna mot staten när människor ofrivilligt exkluderas, till exempel i form av arbetslöshet som en följd av psykisk funktionsnedsättning¹. Välfärdsstater kan ha olika ambitioner och målsättningar vad gäller att kompensera för olikheter i individers livssituationer och livschanser. Inom en välfärdsstat ryms också olika uppfattningar om hur de kompensatoriska hjälp- och stödsystemen ska utformas. Att förhindra ekonomisk och social exkludering kan ske på varierande sätt, till exempel genom att inkomster erhålls via socialförsäkringssystemet, sjukförsäkringssystemet, arbetslöshetsersättning eller olika former av arbetsmarknadspolitiskt subventionerade arbeten. När den organisatoriska grunden för en välfärdsstat är lagd, i form av etablerade inkomstförsäkringssystem, kan staten sedan reglera tillgången till dessa system genom att formulera mer eller mindre restriktiva kriterier för att komma i åtnjutande av dessa (Michailakis, 2008). Det gör att det samtidigt även riktas krav från staten mot medborgarna. Basen för ett välfärdssamhälle utgörs således av att människor via att yrkesarbeta ger sitt bidrag till samhällets utveckling. Medborgaren kan genom sitt yrkesarbete eller företagande bidra både för att klara sin egen försörjning och till att skapa en gemensamt skattefinansierad offentlig sektor, vilket utgör en central beståndsdel i ett välfärdssamhälle.

Förvärvsarbete genererar en inkomst, social gemenskap och är dessutom en garanti för att erhålla olika typer av ersättningar och försäkringar från välfärdsstaten. (Nordenmark, 1999, s 18)

Begreppet utanförskap, som introducerades i början av 1990-talet, har kommit att spela en central roll i den samtida politiska debatten. Utanförskap har allteftersom kommit att betraktas som att det beskriver en situation som individer som står utanför arbetsmarknaden befinner sig i (Levander, 2011).

Om man inte har ett arbete utan är bidragsförsörjd är man i ett ”utanförskap”. Utanförskapet är en tung börda för den berörda individen. Den kan skada hälsan och välbefinnandet. Den kostar gigantiska summor. Och den gör att välfärden blir allt svårare att finansiera, eftersom skatteunderlaget krymper – färre betalar skatt. Om utanförskapet varar alltför länge blir det mycket svårt att bryta. Det blir mycket svårt att återföra individen från utanförskap till arbete. (SOU 2009:93, s 18 – 19)

---

¹ Vad som tidigare benämndes som funktionshinder benämns numera som funktionsnedsättning. Vi använder här genomgående begreppet funktionsnedsättning även när vi refererar till tidigare texter där begreppet funktionshinder används, utom i det fall det rör sig om direkta citat.

Levander (2011) pekar på att det i forskningslitteratur beskrivs en ”stark” respektive en ”svag” version av utanförskap. I den ”starka” versionen är fokus på vad som orsakar denna exkludering, orsakerna till individens utanförskap läggs framför allt hos samhällsstrukturen. I den ”svaga” versionen fokuseras i stället de individer som definieras som socialt exkluderade och deras egen förmåga att inkluderas i samhället. På så sätt kan den ”svaga” versionen sammanlänkas med den nutida aktiveringspolitiska visionen där individens kompetens och anställningsbarhet genom olika insatser, till exempel socialt företagande, ska medverka till att bryta individens utanförskap. Talet om utanförskap som numera används istället för att som tidigare tala om fattigdom skapar en begreppsförskjutning som ger utrymme för en mer flexibel tolkningsram som öppnar upp för nya organisatoriska och innehållsmässiga lösningar.

I den omfattande psykiatriutredning som genomfördes i mitten av 2000-talet (SOU 2006:100) identifierades ett antal problem. Personer med psykiska funktionsnedsättningar sågs ha svag förankring på arbetsmarknaden och därigenom möta svårigheter att få tillträde till arbete, praktik, rehabiliteringsinsatser eller andra former av meningsfull sysselsättning, vilket riskerar att resultera i att dessa individer blir passiva och inaktiva. Arbetsmarknaden är i detta avseende otillgänglig, det vill säga att det saknas lämpliga och anpassade jobb, för individer med psykisk funktionsnedsättning. Detta har en rad olika förklaringar, men några är exempelvis bristen på skyddade anställningar och rädsla ifrån arbetsgivare för långa och dyra sjukperioder. Samhällets insatser för att bistå personer med psykiska funktionsnedsättningar av gällande rehabiliteringsinsatser vid återgång till arbete beskrevs som att de ofta var splittrade och bristfälliga. En del regler inom socialförsäkringssystemet tenderar också att skapa inlåsnings effekter av personer med psykiska funktionsnedsättningar då reglerna är dåligt anpassade för denna grupp av människor (SOU 2006:100).

När det gäller psykisk funktionsnedsättning lyfter Gold (2011) fram att relationen mellan arbetsförmåga och psykiska funktionsnedsättningar är ett område som inte är väl beforskat och inte heller ett område som det finns en tydlig och accepterad förståelse för i samhället. För svenskt vidkommande skriver till exempel Klamas (2010) att kunskapen om personer med psykiska funktionsnedsättningar, trots olika reformer och försök att förbättra deras livsvillkor, fortfarande är bristfällig och personer med psykiska funktionsnedsättningar hör till vårt samhälles mest utsatta individer:

Kunskapen om deras livsvillkor och vardagsliv satt i ett socialt sammanhang utifrån deras eget perspektiv är fortfarande bristfällig. (Klamas, 2010, s 12)

Socialstyrelsen (2012) skriver i en rapport att som grupp har personer med psykiska funktionsnedsättningar som en konsekvens av dessa nedsättningar betydande svårigheter att leva ett självständigt liv som samhällsmedborgare, men att detta också har att göra med hindrande faktorer i omgivningen. Svårigheterna uttrycks kunna handla om att hantera såväl nära som formella relationer, att de inte har ett fungerande boende och/eller saknar meningsfull sysselsättning.

Sociala företag beskrivs som en nytänkande och flexibel aktör som kontrasterar det sätt som byråkratiska sociala myndigheter uppfattas agera (Levander, 2011). Sociala företag har kommit att uppfattas som en av flera möjligheter att bryta individers utanförskap. Sociala företags verksamhet är dels inriktade mot arbetsintegrering och arbetslivsrehabilitering med mål att erbjuda meningsfull sysselsättning för personer som befinner sig långt från arbetsmarknaden, men dels också att skapa nya arbetstillfällen genom att ett socialt företag säljer arbetstränings- och rehabiliteringstjänster till stat och kommuner. En bakomliggande idé med sociala företag är att de bedrivs av individer som på olika sätt behöver samhällets stöd och som genom sin delaktighet i företaget får möjlighet att förbättra sin livssituation och återta kontrollen över sina liv (SOU 2007:2). Ett socialt företag antas kunna hjälpa människor ur sitt utanförskap genom att individen i form av sitt engagemang i ett socialt företag erövrar större kontroll och beslutanderätt över sina liv, vad som även benämns som empowerment. Det sociala företaget bygger på tanken, till skillnad från andra alternativ, att visa på att de som får hjälp idag att förändra sina liv kan vara de som hjälper andra i framtiden. De sociala företagen framträder därigenom som både en ny, men också unik aktör på det sociala fältet i Sverige. Hittills har sociala företag utgjort en marginell företeelse som nu på kort tid har lyfts fram som viktiga aktörer för att bryta vad som kommit att benämnas som individers utanförskap och som kommit att betraktas som ett hot med den svenska välfärden. På så sätt har det sociala företagandet kommit att uppfattas som något positivt i den samtida politiska diskussionen (Levander, 2009). Flera forskare (Lundström, 1995; Meeuwse & Sunesson, 1998) har emellertid påpekat att den positiva syn som finns på den ideella sektorn kan ses mer som ideologiskt än empiriskt grundat.

1.1 Syfte och frågeställningar

Studien syftar till att med utgångspunkt i projektet Möjligheternas Hus beskriva, problematisera och analysera förberedelserna för och bildandet av ett socialt företag av och för personer med psykiska funktionsnedsättningar. Det är samtidigt ett försök att bidra till att öka förståelsen av vilken roll bildandet av ett socialt företag har för att understödja och rehabilitera personer som befinner sig i ett utanförskap, men även att belysa vilken roll sociala företag som organisatorisk konstruktion kan spela i dessa sammanhang. För att konkretisera syftet formuleras följande frågeställningar:

- Förmår ett projekt att fungera som ett verktyg för att skapa ett socialt företag för psykiskt funktionshindrade?
- Hur har deltagarna påverkats av sin medverkan i projektet både vad avser deras livssituation i stort och deras möjligheter att bryta sitt utanförskap?
- I vilken grad och på vilket sätt har projektet lyckats uppnå de mål som sattes upp?

2. MÖJLIGHETERNAS HUS – ETT PROJEKT OM ATT UTVECKLA ETT SOCIALT FÖRETAG FÖR INDIVIDER MED PSYKISKA FUNKTIONSHINDER

Bakgrunden till projektet Möjligheternas Hus var att det fanns ett uttalat behov av att utveckla rehabiliteringsinsatser för individer med psykiska funktionsnedsättningar som står långt från arbetsmarknaden, men även att de skulle erbjudas tillgång till en meningsfull daglig verksamhet. Detta gjorde att det fanns ett behov av att skapa nya verksamheter med olika inriktningar och innehåll samt att utveckla ett samarbete med berörda offentliga instanser, men även med andra samarbetspartners inom detta verksamhetsfält. Verksamheten startade i januari 2010 och avslutades vid utgången av år 2011. I projektbeskrivningen beskrevs projektet *Möjligheternas hus* på följande sätt:

Målgrupp

Personer med psykiska funktionsnedsättningar som står långt från arbetsmarknaden.

Syftet med projektet:

- Att en grupp deltagare går från affärsidé/idéer till socialt företagande genom utprovning av lämplig verksamhet, utbildning samt handledning som ges under projekttiden
- Ett delsyfte är att synliggöra gruppen människor med psykisk funktionsnedsättningar

Mål

- Att deltagarna i projektet utvecklar sin egen förmåga genom egenmakt
- Att deltagarna vågar ta steget till att starta ett socialt företag

Mätbara mål

- Att minst 20 deltagare genomgår utbildningen under projekttiden
- Att minst 10 deltagare väljer att starta sociala företag. Att ett nätverk med stödfunktioner har skapats kring projektet

Projektorganisation

Borlänge kommun har varit huvudman för projektet som bedrivits i samverkan med Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen samt att utbildningsinsatser bedrivits med stöd av Vuxenskolan och Coompanion Dalarna. Styrning och samordning av projektets verksamhet har skett genom en styrgrupp bestående av representanter från Borlänge kommun, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen samt via en re-

ferensgrupp bestående av de aktörer som projektet på olika sätt haft samverkan med. Det operativa arbetet har letts av två projektledare.

Verksamhet

Den dagliga verksamheten inom projektet inriktades mot att erbjuda möjlighet till aktivering och social samvaro genom aktiviteter till exempel i form av friskvård, musik, bild, hantverk, matlagning, snickeri, data, trädgård, utflykter och studiebesök. Utgångspunkten var att individen har egna resurser och att individen kan bygga relationer. En annan viktig utgångspunkt var att visa och träna deltagarna att se möjligheter via handledning och utbildningsinsatser. Ett exempel på hur ett veckoschema kunde se ut.

Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
09.00 – 12.00	10.00 – 12.00	09.00 – 12.00	10.00 – 12.00	09.00 -12.00
Praktik Infogrupp Hemsidesgrupp	Friskvård	Självstudier Grupparbete Handledning Styrelsemöte	Mindfulness (Vuxenskolan)	Teori (Coompanion Dalarna)

Verksamheten avsåg att förbereda deltagarna på att de skulle tillägna sig sådana erfarenheter och kompetens att de skulle ha förmåga att starta och driva ett socialt företag. Förutom att det fanns ett schema som skickade projektledningen varje vecka ut ett veckobrev med information om den aktuella veckans aktiviteter. Här ett exempel på hur ett veckobrev kunde formuleras:

Tisdag: Friskvård för dem som vill så blir det stavgång i /.../ kl. 10:00, annars så kan ni också delta på dagverksamhetens friskvård i badmintonhallen, och den börjar 10:30. På eftermiddagen så är keramiken uppskjuten tills nästa vecka.

Onsdag: Självstudier/styrelsemöte på /.../ kl. 09:00-12-00.

Torsdag: Friskvård mindfulness på vuxenskolan kl. 10:00-11:30.

Sedan för de som var intresserade av snickeriet på torsdagarna i /.../ så skulle x gärna vilja att ni kom ner till honom efter lunch på torsdag och hjälpte till att röja undan och göra plats inför uppstarten av snickeriverksamheten nästa torsdag.

Fredag: Teoristudier på /.../ med x från Coompanion kl. 09:00-12:00

Inom ramen för projektet anlitas en föreläsare inom området socialpsykologi. Också information av den här karaktären skickades ut via mail:

Angående nästa måndag den 1/11 så är det nu bestämt att x kommer tillbaka. Vi kommer att vara på /.../ mellan 09:00-12:00. För er som inte var med förra gången så är han lärare i socialpsykologi hos Högskolan Dalarna. Han kommer att prata med oss om normalitetsbegrepp (vem/vad är normal) Hoppas så många som möjligt kan komma och lyssna!

Varje vecka hölls veckomöten som protokollfördes och dessa skickades också ut via mail. Här följer ett exempel på ett utdrag ur ett veckomötesprotokoll² som samtidigt ger en bild av projektets verksamhet.

Protokoll från Veckomötet onsdagen den 10 november 2010

§3. Dagordningen godkändes ej. Det kom som förslag att slå ihop paragraf 5&6. [Projektledarna] fick i uppdrag att tills nästa veckomöte presentera ett nytt förslag på dagordningen.

§4. Genomgång av föregående protokoll

Efter önskemål från projektdeltagarna så skall kontakt tas med föreläsaren i socialpsykologi och fråga om han skulle kunna sammanställa ett material över det han har pratat om hos oss.

Till mindfulnessen på torsdag den 11/11 så lovade projektledningen att ta dit liggunderlag, för då skall de jobba med andningstekniker.

§5. Diskussions och Verksamhetsfrågor.

1. Det bestämdes att varje veckomöte skall öppnas av någon i personalen, så kursledningen ser alltså till att veckomötet öppnas och kommer igång.

2. Vem tar tag i saker och ting när det bestäms? Hur gör vi så att saker och ting inte rinner ut i sanden? Från och med nu så skall alla idéer tas upp under veckomötet, där det också skall bestäms vem eller vilka som tar ansvar för saken undersökas och utförs

3. [En av projektledarna] gick igenom schemat för november och december. Där projektledningen ansvarar för att en ny uppdaterad version finns projektdeltagarna till handa tills nästa veckomöte.

---

² /.../ står istället för namn på platser. [Klamrar har använts när personnamn tagits bort och ersatts med projektledare eller deltagare]. Texten har också på ett par ställen varligt justerats när det varit nödvändigt för att anonymiteten skulle kunna säkerställas, men texten ändå bli läsvänlig.

4. Från och med den 15 november och 3 veckor framåt så kommer informationsgruppen att träffas nere i /.../ för att hålla på med scrapbooking. [Tre deltagare] kommer under fredag eftermiddag åka till köpcentret och inhandla material tills på måndagen.

5. Hemsidagruppen kommer att träffas nere på /.../ den 15, 22, & 29 november tills vidare.

6. Den 17/12 så är det nu inplanerat vi skall ha en gemensam julfest i /.../. Vi tar med oss frågan tills nästa veckomöte då vi även skall bilda en julfestkommitté.

7. [Deltagare] har frågat runt om föreläsningar i ämnet LCHF. Det kommer eventuellt starta en studiecirkel med en föreläsning som start. [Deltagaren] tar kontakt och hör om man skulle kunna starta en sådan studiecirkel i början på nästa år. [Deltagaren] kontaktar även vuxenskolan och hör om de kunde hjälpa till i frågan.

8. Hur skall vi göra för att få igång snickeriverksamheten på torsdagarna? Förslag kom fram att vi skall ändra namn i schemat till hantverksarbete istället, eftersom deltagarna tyckte att namnet snickeri var missledande. Så nu skall det i fortsättningen stå hantverksarbete och inte snickeri under torsdagens aktivitet.

9. När det gäller studiebesök så får det som inte var med till Örebro boka själva och åka dit på egen hand. Vi pratade också om att vi till nästa år skall satsa på att komma iväg till Göteborg på studiebesök.

10. Våga tala guppen planeras att starta upp i januari eller februari nästa år.

11. Broschyren är nu helt klar och [En deltagare och en av projektledarna] skall gemensamt gå med den till tryckeriet.

I projektet fanns en tanke att det sociala företaget som skulle etableras skulle kunna vara ett café på kommunens huvudbibliotek.

3. METOD

Uppdraget att utvärdera projektet Möjligheternas Hus har genomförts i form av en kvalitativ fallstudie. Inledningsvis ges en kort översikt av de möjligheter och problem som det innebär att studera utvecklingsprocesser. Efter detta följer en genomgång av fallstudien som undersökningsdesign, hur data har samlats in och behandlats samt att de etiska överväganden som gjorts beskrivs.³

3.1 Att följa utvecklingsprocesser

Gathering data, building concepts and developing theory are the result of a research *attitude*, a desire to clarify what is going on and communicate that clarification to other researchers. It is my argument that some of the best opportunities for such inquiry actually arise in situations where the setting is created of someone who wants help, not by the researcher deciding what to study. (Schein, 2006, s 185)

Utvecklingsprojekt som finansieras av offentliga medel har som sitt primära syfte att utveckla nya idéer och innovationer som kan ge erfarenheter som kan spridas för att användas av andra (se t.ex. Ahnberg m.fl., 2010). Traditionell forskning och utvärdering spelar normalt relativt liten roll för att utveckla vad som sker under det att ett projekt genomförs. En av orsakerna till detta är den komplexa vardag som ett projekt befinner sig i och att problem ofta uppstår mer eller mindre plötsligt, eller att utvecklingen sker i en sådan riktning att det måste tillgripas omedelbara förändringar av innehållet (Stacey, 1993, 1996a & b; von Schantz Lundgren, 2008). Att följa och studera utvecklingsprocesser kan emellertid bidra med att utveckla nya kunskaper som kan öka förståelsen för hur dessa processer sker, vilket också kan ge upphov till andra handlingsstrategier i framtida verksamheter.

3.2 Fallstudien som undersökningsdesign

Fallstudien som undersökningsdesign står i kontrast till storskaliga undersökningar. En fallstudie förväntas kunna fånga vad som äger rum i en avgränsad enhet, till exempel ett projekt, en organisatorisk enhet eller en grupp av individer, men också att relatera ett händelseförlopp till det komplexa sammanhang som omger ett enskilt fall (Stake, 1994). En fallstudie skulle med detta som utgångspunkt kunna användas för att upptäcka vanligt förekommande mönster (Trost, 1997). Dessa mönster kan sedan jämföras med andra studier, vilket gör att likheter och skillnader avseende de aspekter som undersöks kan synliggöras. Detta fäster samtidigt uppmärksamheten på om och i så fall hur fallstudiers resultat kan generaliseras. En uppfattning går ut

---

³ De teoretiska aspekterna av metodproblem bygger på tankegångar som vi använt i andra sammanhang där vi följt utvecklingsprocesser i projekt.

på att det inte finns anledning att försöka uppnå representativitet eller generalisering vid kvalitativa studier (se t.ex. Holme & Solvang, 1991). En annan uppfattning är att även den kvalitativa fallstudien kan ge generaliserad kunskap genom så kallad analytisk generalisering (Kvale & Brinkmann 2009), eller teoretisk generalisering (Tiller, 2002), det vill säga att resultatet kan öka förståelsen av ett fenomen på en generell nivå. En liknande tanke finns inom Grounded theory (Glaser & Strauss, 1976). Tiller (2002) argumenterar för att fallstudier ger en grund för generalisering och använder som exempel en studie av en arbetslös person och dennes upplevelser av att vara arbetslös (Wadel, 1991). Studien visade sig i efterhand ha stort generaliseringsvärde, även utanför den region och det land där studien genomfördes. Repstad (2007, s 83) varnar emellertid för att en kvalitativ ansats kan kritiseras:

.../ för att vara alltför idealistisk och individualiserad, d.v.s. att den fokuserar i alltför hög grad på enskilda personers åsikter och negligerar sociala och materiella strukturer och ramvillkor.

Den tolkningsram som väljs, i det enskilda fallet, är beroende av vilka kunskapsteoretiska och vetenskapsteoretiska ställningstaganden som görs. Det är således möjligt att välja en tolkningsram som också speglar enskilda individers utsagor i relation till sociala och materiella strukturer. Bauman och May (2004) uttrycker det som att vi kan förstå ”olika företeelser genom att sätta in dessa i ett meningsfullt sammanhang” (2006, s 221). Teorier kan hjälpa oss att bättre tolka och förstå vad som äger rum i ett specifikt sammanhang.

3.3 Datainsamling

Datainsamlingen har genomförts från början av 2010 till och med februari månad 2012 genom så kallad triangulering⁴, det vill säga att flera olika datainsamlingsmetoder användes parallellt (se t.ex. Cohen & Manion, 1994, 2007). Rapporten har ett ”projektinternt” perspektiv, det vill säga att det är bara personer som på olika sätt varit involverade i projektet *Möjligheternas Hus* som kommer till tals, framför allt projektledarna som svarat för att organisera och genomföra verksamheten. Respondenterna måste således betraktas som att vara de välinformerade och engagerade aktörerna i projektet. Bilden av projektets verksamhet beskrivs utifrån deras perspektiv med en risk för att dessa aktörer kan tänkas ha en välvillig inställning till verksamheten och att deras uttalanden påverkats av detta.

---

⁴ “.../, triangulation can be a useful technique where a researcher is engaged in case study, a particular example of ‘complex phenomena’ ” (Cohen & Manion, 1994, s 241).

Dokument och statistik

För att genomföra utvärderingen har vi gått igenom den skriftliga dokumentation som funnits tillgänglig. Det gäller såväl ”grunddokument” som projektbeskrivning och sådana som upprättats under ”resans gång”, till exempel protokoll, skriftliga sammanställningar, statistikuppgifter och så vidare. Vi har även använt information som funnits tillgänglig på Möjligheternas Hus hemsida⁵.

Observation och intervjuer

Studiens data har även samlats in via observation när vi deltagit vid flertalet av de styrgruppsmöten som genomförts inom projektets ram, vid träffar med deltagare och aktiviteter som dessa genomfört, vid seminarier anordnade av projektet där samlade erfarenheter presenterats och diskuterats samt vid besök på den cafeteria som kommer att bli projektets sociala företag under namnet *Möjligheternas Källa*.

Vi har även genomfört inspelade intervjuer med de båda projektledarna under projektet och när projektet höll på att avslutas. I detta skede gjordes också intervjuer med en företrädare för Försäkringskassan och en företrädare för kommunens omsorgsförvaltning och Coompanion Dalarna samt djupintervjuer med två av projektets deltagare.

3.4 Etiska överväganden

De involverade aktörerna har givet att vi under hela projektet följde detta som utvärderare/följeforskare varit förtrogena med syftet med vår närvaro, vad resultatet skulle användas till och hur det skulle presenteras. När vi genomförde inspelade intervjuer gav informanterna sitt godkännande till detta.

---

⁵ http://www.mojligheternashus.com/news_1.html.

4. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Den här rapporten rapport vilar på två teoretiska utgångspunkter. Den ena utgörs av studier av och teorier om psykiska funktionsnedsättningar, både vad gäller detta som kunskapsfält och individens möjligheter till förändring och att hitta vägar att leva med och hantera sin situation. Den andra delen utgörs av teorier om social ekonomi och socialt företagande. Inledningsvis presenteras emellertid en översikt av de regelverk som reglerar långtidsarbetslösa och långtidssjukskrivnas situation i relation till arbetsmarknaden.

4.1 Regelsystemet för att stödja individer som står långt utanför arbetsmarknaden

Flera olika myndigheter är involverade i arbetet med att stödja människor som har varit arbetslösa under en längre tid. Det finns ett omfattande regelverk som reglerar detta. Ibland krävs samordnade insatser för att stödja en enskild individ och är ett skäl till att olika myndigheter måste samverka för att hantera dessa situationer. Det yttersta ansvaret för kommunens invånare ligger på Socialnämnden och regleras i socialtjänstlagen. För individer som inte har ett arbete, eller någon form av arbetslöshetsersättning eller är sjuka, fungerar således ett försörjningsstöd via socialförvaltningen som en sista utpost för att hjälpa individer ekonomiskt.

Arbetsförmedlingen erbjuder olika former av stöd till arbetsgivare för att stödja individer som står utanför arbetsmarknaden.⁶ En *utvecklingsanställning* ska i kombination med andra insatser, utbildning, vägledning, praktik på andra arbetsplatser, anpassning av arbetsplatsen och hjälpmedel, ge individen ökade möjligheter till arbete och utökad arbetsförmåga. Insatsen riktar sig till individer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga. En *trygghetsanställning* innebär att arbetsgivaren får ekonomisk kompensation om de anställer personer med nedsatta arbetsförmåga och även ersättning för kostnader som kan behövas för anpassa arbetet i relation till individens behov. Stödet kan kombineras med särskilt introduktions- och uppföljningsstöd (SIUS). *Jobb- och utvecklingsgarantin*, som innehåller tre så kallade faser, är ett program för den som varit frånvarande från arbetsmarknaden under en längre period (minst 300 dagar). Efter fas I går individen till fas 2 om denne fortfarande är arbetslös. Fas 2 innehåller insatser som arbetspraktik, arbetsträning, förstärkt arbetsträning och kortare utbildningsinsatser. Fas 3 ger individen möjlighet till sysselsättning i form av arbetsuppgifter som annars inte skulle bli utförda eller som höjer kvaliteten i verksamheten och som inte är kommersiella. En individ som har deltagit i jobb- och utvecklingsgarantin i minst sex månader har möjlighet att anvisas *särskilt anställningsstöd*. Arbetsgivaren kan då, under längst

---

⁶ Detta avsnitt bygger på en rapport från Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (2011).

12 månader, få ersättning för del av lönekostnaden. *Lönebidrag* kan utgå för att underlätta för individer med funktionsnedsättning som innebär arbetshinder att få eller behålla en anställning där den enskildes kompetens och färdigheter tas tillvara och där den nedsatta arbetsförmågan beaktas. Ett företag kan ansöka om *personligt bidräde* med uppgift att underlätta för individer med funktionsnedsättning som innebär arbetshinder att få eller behålla ett arbete samt kunna delta i arbetsmarknadspolitiska program. Arbetsförmedlingen kan även besluta om stöd till arbetsgivare som anställer personer med funktionsnedsättning som innebär nedsatt arbetsförmåga, liksom anvisa arbetssökande till olika arbetsmarknadspolitiska program. Individer som är arbetssökande och deltar i ett sådant program får sin ersättning i form av aktivitetsstöd eller utvecklingsersättning. Arbetsförmedlingen kan också ge *aktivitetsstöd* till individer som deltar i ett arbetsmarknadspolitiskt program. För sociala företag är det framför allt jobb- och utvecklingsgarantin, jobbgaranti för ungdomar, arbetspraktik, stöd till start av näringsverksamhet, arbetslivsintroduktion och arbetslivsinriktad rehabilitering som är aktuella.

Försäkringskassan handlägger ärenden som rör personer som varit sjukskrivna under längre tid. Ju längre en anställd är borta från arbetslivet desto svårare är det vanligen att komma tillbaka och det är därför angeläget att rehabiliteringen kan påbörjas så fort som möjligt. Försäkringskassans ansvar är att samordna åtgärder, medicinska, sociala eller arbetslivsinriktade som en person är i behov av för att kunna komma tillbaka i arbete. Vid längre sjukskrivning ska en planering i form av en rehabiliteringsplan genomföras för att möjliggöra en återgång i arbete. Ett exempel på en rehabiliteringsåtgärd är arbetsträning med syftet att träna på vissa arbetsuppgifter för att återfå arbetsförmåga, vanligen begränsad till maximalt tre månader och till ett för individen anpassat antal timmar. En anställd som deltar i rehabilitering kan erhålla rehabiliteringsersättning från Försäkringskassan. Ersättning består av rehabiliteringspenning, som den anställda får när hon eller han deltar i arbetslivsinriktad rehabilitering, och ett bidrag som ska täcka vissa kostnader som uppstår i samband med rehabiliteringen. Rehabiliteringspenningen storlek motsvaras av den anställdas sjukpenning (<http://www.forsakringskassan.se>).

4.2 Psykisk funktionsnedsättning

Att människor med psykiska funktionsnedsättningar drabbas av fattigdom och social exkludering, som kan ta sig uttryck som att de inte får tillgång till ett arbete eller till utbildning, är ett internationellt fenomen (Muir, Fisher, Abello & Dadich, 2010). I ett svenskt perspektiv skriver Klamas (2010, med hänvisning till bl.a. SOU 2006:100; Socialstyrelsen 2010) att personer med psykiska funktionsnedsättningar, trots olika försök till förändring, ändå har sämre levnadsvillkor än befolkningen i stort. I SOU 2006:100, s 97, uttrycks detta bl.a. på följande sätt:

Personer med psykiskt funktionshinder har en svag förankring på arbetsmarknaden, och många saknar helt sysselsättning i vidare mening. Gruppen är också generellt fattigare och beroende av bidrag för sin ekonomiska trygghet.

Psykiska funktionsnedsättningar – Ett individperspektiv

Levinsson (2008, s 138) har lyft fram att olika former av psykiska funktionsnedsättningar kräver olika former av behandling, på motsvarande sätt som gäller för fysiska sjukdomar, men han ser en fara vad gäller diskussioner som rör psykiska funktionsnedsättningar som handlar om att ”lumping together patients who suffer from severe mental disorders in one group”. Dock har psykiska funktionsnedsättningar, liksom fysiska, olika orsaker och symtom. Detta gör att vårdapparaten kring psykiska funktionsnedsättningar måste utformas så flexibelt att hänsyn kan tas till såväl dess orsaker, som symtom och behov av olikheter i rehabiliteringsinsatser. Problematiskt är dock, framhåller Levinsson (2008), att orsaker, beskrivningar och symtom ibland överlappar varandra, det blir då otydligt vad som är verksamt för vem och i vilket sammanhang. Till detta kommer att en enskild individ kan komma att fungera olika i olika miljöer, utifrån sin egen uppfattning om sig själv. Klemas (2010, s 13) skriver att för att förändra individer med psykiska funktionsnedsättningar levnadsvillkor ”måste de ges en reell möjlighet att påverka sin livssituation”. I SOU-rapporten 2006:100 lyfts fram betydelsen av att individer som uppfattas ha psykiska funktionsnedsättningar ska betraktas som att dessa är medborgare som omfattas av såväl de rättigheter som skyldigheter som gäller för samhällets medborgare generellt. Detta kan ses som ett led i att minska den stigmatisering som individer med psykiska funktionsnedsättningar riskerar att utsättas för på individnivå och dels att genom att dessa människors erfarenheter tillmäts betydelse på samhällsnivå skapas förutsättningar för att detta i sin tur ska kunna minska stigmatiseringen även på individnivå. Goffman (1963/2007) skriver att människor blir stigmatiserade när de på något sätt har ett beteende som avviker från vad som förväntas av dem.

Psykiska funktionsnedsättningar – Ett samhällsperspektiv

Michailakis (2008) tar sin utgångspunkt för att diskutera sjukdom och sjukskrivning i Niclas Luhmanns sociologiska systemteori. En huvudtanke hos Michailakis (2008, s 11) är att ”ohälsotalen tjänar som indikator – eller, om man så vill, som lösning – på problem vars rötter måste spåras i samhället.” En välfärdsstat tar, för att kunna kalla sig välfärdsstat, på sig uppdraget att skapa olika former av stödssystem för att hjälpa och stödja de invånare som av någon anledning exkluderas från möjligheterna att försörja sig via arbete på den ordinarie arbetsmarknaden. I Sverige kan personer beroende på förutsättningar erhålla olika former av sjukförsäkringsstöd och/eller subventionerade anställningar, till exempel lönebidrag (Michailakis, 2008). Michailakis (2008) pekar dock på att ur ett sociologiskt perspektiv är lönebidrag ett stöd som är komplicerat betraktat utifrån distinktionen att antingen vara exkluderad eller

inkluderad i det samhälleliga ekonomiska systemet. Detta för att de som är anställda med lönebidrag visserligen får lön för sitt arbete, men de är ändå inte anställda på samma villkor som personer utan lönebidrag. I den meningen är de inte i egentlig mening att betrakta som att de är inkluderade på arbetsmarknaden. Gustavsson (2007) pekar också på att ersättningar via det sociala välfärdssystemet är villkorat och det är staten som via det politiska systemet bestämmer vilka villkor som ska vara uppfyllda.

Psykiska funktionsnedsättningar – Ett återhämtningsperspektiv

Moran, Russinova, Gidugu, Yim och Sprague (2011) lyfter fram att det finns olika uppfattningar om vad som kan betraktas som återhämtning från psykiska funktionsnedsättningar, där en uppfattning är att för att betraktas som ”frisk” ska den psykiska ohälsan helt ha upphört som ett resultat av behandling. Andra uppfattningar handlar om att skapa ett meningsfullt liv trots närvaron av psykisk funktionsnedsättning. Med hänvisning till bland annat Deegan (1997) talar Moran m.fl. (2011, s 1) om hur ett nytt synsätt kommit att vinna terräng som bygger på uttrycket ”being in recovery”. Detta uttryck innehåller begrepp som hopp, empowerment, vara i en läkande process och känna sammanhang och att ha ett processperspektiv på återhämtning från psykiska funktionsnedsättningar. Oavsett om återhämtningen från psykiska funktionsnedsättningar betraktas som ett resultat eller som en process har erfarenheter visat att återhämtningsprocessen är starkt individuell, icke-linjär och innebär en omfattande och vittgående komplex förändringsprocess avseende den egna identiteten och förmågan att skapa mening i sitt eget liv (Moran, m.fl., 2011; Davidson m.fl., 2005, Deegan, 1988). Socialt stöd för återhämtning lyftes tidigt fram av Moss (1973, s 237, citerad i Klamas, 2010, s 27):

Social support is the subjective feeling of belonging, of being accepted, of being loved, of being needed, all for oneself and not for what one can do.

Återhämtningsforskningen är ett relativt nytt forskningsfält inom psykisk ohälsa (se t.ex. Topor, 2004; Schön, 2009). Forskning inom fältet har genomförts som på flera sätt skiljer sig både vad gäller ontologiska utgångspunkter och empiriska ansatser, dock har flera studier kunna presentera likartade slutsatser (Schön, 2009). Några av dessa är:

- Människor med erfarenheter av psykisk ohälsa har goda möjligheter att förbättras och leva ett gott liv
- Återhämtning är en individuell process
- Faktorer som främjar människors återhämtning är relaterade både till individen själv, och till formella och informella insatser. (Schön, 2009, s 11)

Schön (2009, s 11) skriver vidare att återhämtningsprocessen är en ”subjektiv process där individen själv är avgörande för att processen ska bli positiv”. Återhämtningsperspektivet vilar på det grundläggande antagandet att individer med psykisk ohälsa får en plats i samhället och inte exkluderas genom att till exempel tvingas leva i olika former av skyddade boenden. När återhämtning här beskrivs som en social process, anges denna process ske både inom individen och i relation till det omgivande samhället. Tre dimensioner lyfts fram, som samtidigt är varandra överlappande. Den första dimensionen benämns *det sociala jaget* vilken innefattar att hitta personliga strategier i relation till förmågan att hantera sin sociala funktionsnedsättning samt att söka efter ”friska” delar hos sig själv som individ. Förändringen av det sociala jaget skedde i Schöns (2009) studie i en process där individen successivt förändras från en passiv individ till en aktiv individ som såg möjligheter att påverka sin egen utveckling och sin egen hantering av sin psykiska funktionsnedsättning. Det krävdes flera försök och en förmåga att ”ta” motgångar. Den andra dimensionen benämns *sociala insatser*. Den viktigaste aspekten här är att om den som har en psykisk funktionsnedsättning uppfattar relationen till behandlaren som god var själva metoden eller insatsens utformning av mindre betydelse. Den tredje dimensionen är *social samhörighet* och handlar om förmågan att acceptera stöd och hjälp från familj och vänner. Schön (2009) lyfter också särskilt fram att det är kvaliteten på de sociala relationerna som har betydelse. Konkret innebär detta att den som har en psykisk funktionsnedsättning uppfattar sig som att befinna sig på en jämlik nivå med behandlaren blir lyssnad på och tillskrivs betydelse i beskrivningen av sin egen psykiska ohälsa samt uppfattar behandlaren som genuint engagerad i återhämtningsprocessen. Samtidigt framkom att den kunskap och förståelse som behandlarna kunde ge uttryck för bidrog som viktiga moment för den med en psykisk funktionsnedsättning gavs möjligheter att utforma återhämtningsstrategier.

Återhämtningsprocessen beskrivs också som ”en personlig kamp märkt av såväl genussymbolik, genusstruktur och ett personligt genuskapande” (Schön, 2009, s 70, med hänvisning till Harding, 1986). För män innebar detta att männens återhämtningsstrategier handlade om att ta kontroll över sin psykiska funktionsnedsättning, bland annat genom att skaffa sig ökade kunskaper om sin funktionsnedsättning och underkasta sig läkarna såsom varande experter inom detta område. För männen innebar sjukdomen och dess orsak till att de inte kunde arbeta som tydliga hinder för att betrakta sig ”som män i allmänhet” (Schön, 2009, s 70). Detta på grund av att män traditionellt betraktas som att de ska ha en position på arbetsmarknaden och vara, eller kunna vara, familjens huvudförsörjare. För kvinnorna handlade strategierna i återhämtningsprocessen om att skapa sig en identitet där de kunde uppleva sig själva som ett helt jag. Relationerna till såväl professionella behandlare, andra personer med psykiska funktionsnedsättningar, familjen, vänner som de känt

innan den psykiska ohälsan uppstod, liksom de nya vänskapsband som etablerats efter sjukdomsdebuten beskrevs av kvinnorna som betydelsefulla. Sammantaget pekar Schön (2009) på att de traditionella genusstrukturerna bidrar till att män får det svårare i återhämtningsprocessen genom att de jämför sig med en manlighetsnorm där oberoende och att vara arbetsför är starka markörer. Kvinnors traditionella roll som relationsbyggare och att vara ”det svagare könet” gör att kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar både på individ-, grupp- och samhällsnivå inte skiljer sig lika mycket från den generella bilden av kvinnan som vad män med psykiska funktionsnedsättningar gör i förhållande till den generella bilden av mannen. Meningsskapande handlar, för både kvinnorna och männen, att kunna ge uttryck för hur deras psykiska ohälsa påverkar hur de kan leva sina liv.

Klamas (2010, s 135) skriver att ”personer med psykiska funktionshinder får ökat välbefinnande om de har arbete eller arbetsliknande sysselsättning som upplevs meningsfullt och är anpassat till deras förmåga”, något som samtliga informanter i hennes studie gav uttryck för. Liksom Schön (2009) beskriver Klamas (2010) betydelsen av relationen mellan behandlare och personer med psykiska funktionsnedsättningar. Här uttrycks detta som att det har avgörande betydelse i vilken grad behandlaren förmår hantera och balansera de åtskillnader vad gäller makt som ständigt finns närvarande i möten mellan klienter och behandlare. När individen inkluderas i sin egen återhämtningsprocess kommer detta att få positiva effekter. Dessutom, säger Klamas (2010), att om behandlaren ställer sig själv i centrum och inte tar tillvara de erfarenheter och upplevelser som den psykiskt funktionsnedsatta ger uttryck för kan detta fungera hindrande i en återhämtningsprocess.

Klamas (2010) lyfter i sina slutsatser också fram tre aspekter som har betydelse i en återhämtningsprocess från psykiska funktionsnedsättningar. *Mobiliserande stöd med olika fokus och riktning* är den första aspekten. Det väsentliga här är att de individer, såväl familjen som vänner och professionella behandlare i mötet med individen med psykisk funktionsnedsättning tar sin utgångspunkt i att individen har resurser och förmågor som kan utvecklas, men att dessa ibland, på grund av funktionsnedsättningen, är reducerade. I det läget handlar det stöd individer behöver om att bistå med sådant som individen i det läget inte klarar av att själv hantera. Detta är ett inkluderande synsätt där individen betraktas som en aktiv aktör i sitt eget livskapande, trots det psykiska funktionshindret. Det som Schön (2009) talar om som att ett genuint engagemang behövs för att personen med psykisk ohälsa ska känna sig tagen på allvar och uppfatta sig som värdefull, uttrycker Klamas (2010, s 173-174) som att det förutsätter ”kännedom om och intresse för både dennes svårigheter och resurser. Genom att efterfråga och lyssna till individens berättelse värdesätter stödgivaren individen”. Detta bidrar till att individen tillerkänns delaktighet i sin egen återhämtning, och inte huvudsakligen som ett problem som ska lösas av andra.

När människor med psykiska funktionsnedsättningar inkluderas som en väsentlig resurs i sin egen återhämtningsprocess, stärker det dels deras självbild och utvecklingen mot en positiv identitet och dels ökar möjligheterna att upplevda behov och erbjudna stödinsatser kan få en ökad överensstämmelse. Att involvera, som också kan uttryckas som att inkludera, individer med psykisk funktionsnedsättning i insatser som avser att bidra till att förbättra deras livsvillkor i form av att delta i och stödja deras återhämtningsprocesser ger individen ”ökad *kontroll*, inte bara över sjukdom, hinder och svårigheter, utan över situationen i sin helhet” (Klarnas, 2010, s 174).

4.3 Social ekonomi och socialt företagande

En nations ekonomi består inte bara av dess näringsliv och offentliga sektor, den innehåller också av en ”tredje sektor” som kommit att betecknas som social ekonomi. En viktig anledning till ett ökande intresse för den sociala ekonomin i Sverige och inom EU är dess förmåga att ge arbete och försörjning för grupper som av olika anledningar hamnat utanför arbetsmarknaden (Ds 1998:48). Den sociala ekonomin handlar framför allt om att organisera företagande i nya och flexibla former för att skapa arbetstillfällen.

Social ekonomi

Den sociala ekonomin byggs upp av kollektivt företagande och ideell verksamhet som på olika sätt samverkar med andra ekonomiska system. Den sociala ekonomin är därmed inte fristående utan påverkas av och påverkar också andra ekonomiska system. Dessa ömsesidiga relationer är komplexa och svåra att överblicka, bland annat därför att den sociala ekonomin innehåller ideellt arbete som aldrig syns i ”bokföringen”. Den sociala ekonomin befinner sig således i ett svåröverskådligt nätverk av relationer mellan olika aktörer. Svensson (2002) menar att social ekonomi är ett nytt begrepp för den ”gamla svenska modellen”. I denna har det funnits en stark folkrörelsetradition som byggt på många aktiva medlemmar med stark lokal förankring. Social ekonomi kan ses som ett samlande begrepp för all verksamhet som inte har ett vinstsyfte i främsta fokus. I den sociala ekonomin ingår exempelvis föreningslivet, ”nykooperationen”, alla självförvaltande föreningar och stiftelser. Den sociala ekonomin har traditionellt i många avseenden varit ett framgångsrikt sätt att organisera verksamheter för att uppnå medlemsnytta och/eller samhällsnytta och bidra till demokrati, regional tillväxt, företagande och sysselsättning (Ds 1998:48). Den sociala verksamheten är organiserad med utgångspunkt i att ägandet utgår från dem som berörs av verksamheten, vanligen med ett öppet medlemskap. De värden som styr är inriktade på att människor både är ”mottagare” av verksamheten och medverkande i denna. Syftet är att verksamheten ska tjäna medlemmarna, allmänheten och/eller samhället är ett genomgående tema (DS 1998:48).

Ett exempel på en ny form av företagande inom ramen för den sociala ekonomin är så kallade sociala företag.

Sociala företag

Näringsdepartementet (2010) definierar ett socialt företag som att det bedriver näringsverksamhet:

- med övergripande ändamål att integrera människor som har stora svårigheter att få och/eller behöver ett arbete, i arbetsliv och samhälle
- som skapar delaktighet för medarbetare genom ägande, avtal eller på annat dokumenterat sätt
- som i huvudsak återinvesterar sina vinster i den egna eller liknande verksamheter
- som är organisatoriskt fristående från offentlig verksamhet (Näringsdepartementet, 2010, s 2-3)

Även internationella definitioner av socialt företagande innehåller dessa företags förmåga att motverka utanförskap (OECD, 1999).

Också i en rapport från Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (2011) sägs att sociala företag inte har ekonomisk tillväxt som främsta drivkraft. Målet med verksamheten handlar snarare om deras sociala ambitioner, mer orienterade mot samhällsnytta än strikt ekonomisk tillväxt och konkurrenskraft. Nyttan med de sociala företagen bör i första hand ses mot den bakgrunden och inte bedömas i ekonomiska termer och jämföras med företag som har ekonomisk tillväxt som främsta drivkraft. Ett socialt företag har vanligen formen av en ekonomisk förening vilken driver verksamhet som medlemmarna deltar i och drar nytta av och som består av minst tre personer eller juridiska personer. En medlem måste betala en insats till föreningen och eventuellt en årlig medlemsavgift, avgiften regleras i föreningens stadgar. En medlem är inte personligt ansvariga för föreningens skulder, men däremot kan denne förlora den egna insatsen. En ekonomisk förening ska:

- främja medlemmarnas ekonomi
- driva en ekonomisk verksamhet
- ha en styrelse med minst tre personer som företräder medlemmarna
- ha en revisor som är kunnig för sitt uppdrag
- ha en styrelse och en revisor som väljs av föreningsstämman

En ekonomisk förening är bokföringsskyldig och måste upprätta en årsredovisning som är offentlig. En föreningsmedlem kan delta i som konsument, med en arbetsinsats eller genom att utnyttja föreningens tjänster eller på annat liknande sätt delta i

verksamheten. En ekonomisk förening är öppen för alla och kan inte vägra någon som uppfyller villkoren i stadgarna medlemskap. Verksamheten bygger på demokrati och ansvarstagande där varje medlem som regel har en röst (http://www.bolagsverket.se/foreningar/ekonomisk/vad_ar_en_ek_forening/).

I rapporten från Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (2011) är ett återkommande tema att det är svårt att beskriva vad sociala företag är.

Å ena sidan framställs de som vilka företag som helst, å andra sidan har de tydliga kännetecken som gör att de skiljer sig från vanliga företag. Detta bidrar till att de statistiskt sett är svåra att ringa in. Svårigheten att definiera och beskriva företagen kan också bidra till att företagen själva har svårt att kommunicera sin verksamhet /.../ (Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, s 62)

En del i problematiken med att definiera och beskriva vad ett arbetsintegrerande socialt företag är handlar om hur deras verksamhet ska beskrivas. De som driver sociala företag anger ofta att deras verksamhet, till exempel ett hunddagis eller ett café, utgörs av de tjänster eller varor som de säljer. Författaren till rapporten lyfter fram att de sociala företagen istället skulle kunna beskrivas som att deras verksamhet handlar om en särskild form av rehabilitering. Rehabiliteringsbegreppet skulle då ges en vidare betydelse och också innefatta att individer som står långt från arbetsmarknaden kan stärkas av att de får möjlighet till sysselsättning i form av ett arbete. De sociala företagen skulle genom den senare beskrivningen få någonting som band dem samman som, de skulle alla vara säljare av rehabiliteringstjänster, och detta skulle då utgöra deras kärnverksamhet. Att driva ett hunddagis eller ett café skulle då bli olika former av medel i en rehabiliteringsverksamhet där individer ges möjlighet till en meningsfull sysselsättning, som samtidigt gör att det sociala företaget får intäkter.

Flertalet av de arbetsintegrerande sociala företagen har anställda som har någon form av individstöd från samhället. Arbetsförmedlingen kan bevilja individstöd, till exempel lönebidrag, och är avsett att vara ett stöd som ska uppväga en individs nedsatta arbetsförmåga och som ur arbetsgivarens ekonomiska perspektiv blir den anställda därmed jämförbar med andra anställda med full arbetsförmåga (Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, 2011). Levander (2011) säger att trots att de sociala företagen byggs upp rent affärsmässigt betraktas de som en del av den ideella sektorn, eller den tredje sektorn som den ibland också benämns. Skälet till att sociala företag inordnas i den ideella sektorn är att ett socialt företag är inriktade mot sociala mål, det vill säga att utveckla människors levnadsvillkor. Sociala företag betraktas som ett nytt och innovativt organisatoriskt fenomen. Levan-

der (2011, med hänvisning till Di Maggio & Rowell, 1991) framför att organisatoriska innovatörer drivs av en önskan att åstadkomma förbättringar. Aktörer med sådana ambitioner måste emellertid ägna energi för att vinna legitimitet åt den nya organisatoriska formen. Inom till exempel den nyinstitutionella organisationsteorin (se t.ex. Meyer & Rowan, 1977; Di Maggio & Rowell, 1991) betraktas legitimitet som en central komponent för att en organisation ska kunna ta sig en plats och erkännas som en aktör. De sociala företagens försöka att uppnå en legitim plats i samhället kan ses om att de motiveras med att de är en organisatorisk föregångare som tar nya grepp för att undanröja individers utanförskap. Det ses som en organisatorisk form som erbjuder brukarstyrd rehabilitering och arbete som utgår från marginaliserade gruppers behov och förutsättningar.

Levander (2011) skriver att sociala företag kan ses om att de glider mellan två olika positioner, dels med medlemmar som är självstyrande och del mellan att dessa befinner sig i ett utanförskap. I självstyrelsepositionen är delaktighet en fråga om att kunna få vara med och fatta beslut över företagets verksamhet. De involverade aktörerna antas på så sätt kunna ta tillbaka makten över sina liv. För det andra som en position som utgår från utanförskapet och motiverar nödvändigheten av sociala företag som att det förmår erbjuda insatser för effektiva och lönsamma lösningar på omfattande samhällsproblem. Individer som befinner sig i utanförskap betraktas i den här positionen som bärare av de problem som ska åtgärdas och där de själva har ansvaret för att lösa sina problem. I utanförskapspositionen är det mera oklart vad delaktigheten konkret står för utöver föreställningen att delaktighet understödjer individens förmåga till personlig utveckling, att ta ansvar och att kunna försörja sig själv. Dessa båda positioner utgör samtidigt två olika sätt att förstå sociala företag som fenomen, vilket skapar motsägelsefulla bilder av det sociala företaget. Levander (2011) säger att dessa motsägelser framträder i form av en organisation som förespråkar både självständighet och beroende till den offentliga sektorn och en syn på att individer hjälper sig själva i sin livssituation men innehåller samtidigt ett experthjälpstänkande. Det skapar frågor om de sociala företagen erbjuder ”riktiga arbeten” eller inte, men även vilket handlingsutrymme som finns i fråga om de involverades delaktighet, inflytande och makt.

5. RESULTAT

Resultatet redovisas genom att förberedelserna för och bildandet av ett socialt företag av och för personer med psykiska funktionsnedsättningar beskrivs hur det utvecklades under projektets gång. Detta sker genom att redovisningen tematiseras. Det ena temat rör den problematik som sammanhänger med att etablera ett socialt företag, dels hur det är möjligt att motivera deltagarna för detta och dels hur de uppfattar de möjligheter och svårigheter som vägen fram mot att skapa ett företag innehåller. Det andra temat rör hur projektet uppfattas ha påverkat deltagarnas livssituation och också om det påverkat förutsättningarna för deltagarna i projektet att förändra sina framtida liv, både på ett personligt plan och om det har förändrat deras så kallade utanförskap i form av att deras möjligheter att kunna göra ett inträde på arbetsmarknaden.

5.1 Möjligheternas Hus – Ett projekt med målet att starta ett socialt företag

Det fanns när projektet Möjligheternas Hus startade ett uttalat behov av att utveckla rehabiliteringsinsatser för individer med psykiska funktionsnedsättningar som stod långt från arbetsmarknaden. Ur detta utvecklades idén om att skapa ett socialt företag skulle kunna vara en väg att erbjuda ett fungerande och nytänkande alternativt sätt för individer med psykiska funktionsnedsättningar. Den process som startade i och med att projektet inleddes gick ut på att försöka stimulera deltagarnas initiativ och att på olika sätt stödja detta.

Det har varit viktigt för dem att de har fått ta eget initiativ och komma med egna förslag och blivit tagna på allvar hela tiden i den här verksamheten. De har fått prova det de vill. (Intervjuperson 2)

Projektets verksamhet har därför också byggts upp runt tanken att deltagarna i projektet skulle kunna inspireras att starta en ekonomisk förening och på så sätt kunna driva ett socialt företag, både som ett sätt att rehabilitera sin psykiska funktionsnedsättning, men även att på så sätt etablera en varaktig och meningsfull sysselsättning efter det att projektet avslutats. Projektledarna beskriver att idén om att skapa ett socialt företag för många av deltagarna med tiden kom att fungera som en drivkraft och som motiverade dem som något att arbeta för och se fram emot, även om vägen mot att skapa ett socialt företag blev både krokig och kom att kantas av en rad svårigheter.

Det har varit en drivkraft för dem, det här med att man ska skapa någonting eget och att man faktiskt ska vara med och driva någonting tillsammans och att få ha ett företag, det här med empowerment. Det har varit en viktig del. Det tror jag har peppat deltagarna att få vara med och bestämma, samtidigt

som man kan se motpolen till det, att ha levt i ett långt utanförskap, utanför arbetsmarknaden. Det har ju gjorts att man också har förlorat självkänslan när det gäller att ta för sig. Det har blivit ett ganska fast beteendemönster hos många där man inte riktigt förstår att man får ta för sig. Fast vi har upprepat det flera gånger, nu är det ni som bestämmer. Nu ska ni bygga upp er organisation och det är ni som ska ta stadgar och värdegrund /.../. (Intervjuperson 1)

Redan från det att projektet startade fanns en tanke om att målet var att skapa någon form av verksamhet där deltagarna skulle kunna vara verksamma efter det att projektet hade avslutats. En grundläggande idé som de båda projektledarna hållit fast vid under hela den tid projektet pågick.

Tanken var nog väldigt tydlig, men den var mer tydlig och fokus på att man skulle skapa olika affärsverksamheter. Att man skulle ha hittat nya innovativa idéer som att det skulle vara någonting sådant där, men att vi hade caféet, vi visste att det var trygghetspunkten, men det var mer fokus [vår anm. i projektets början] då på att hitta på externa affärsverksamheter utanför. (Intervjuperson 1)

Ett exempel på en tänkbar affärsverksamhet som undersöktes var ett förslag som kom från ett företag som höll på att försöka utveckla sin affärsverksamhet med nya uppslag.

Det var X [anm. vår anonymisering] som kom och funderade. De satt själva i en slags utvecklingsprocess där de skulle försöka vara kreativa. Då tänkte de att vi kunde vara med och köra bokvagnar och ha fiket, göra smörgåsar och ha hand om servicen. Om de hade en hittegoodsavdelning så kunde vi sköta det. (Intervjuperson 1)

En krokig väg mot ett socialt företagande

Projektet kan karaktäriseras som att det under lång tid fanns en betydande skepsis från deltagarna mot själva tanken att starta en affärsverksamhet som de själva sedan skulle driva. Denna tanke kändes för deltagarna både avlägsen och främmande med tanke på den situation de flesta av dem med sin psykiska funktionsnedsättning hade befunnit sig under lång tid och fortfarande befann sig i. Det fanns i projektets inledningsskede en viss frustration avseende hur deras möjligheter att försörja sig skulle ske genom att vara med att starta och sedan arbeta i ett socialt företag.

Och jag vet, vi var ju lite frustrerade allihop, men vad är det här och kan det leda någonstans? (Deltagare)

Jag hade knappt nån aning om vad det var, men jag hoppade på. Det lät lite konstigt när de pratade om det så man tänkte... Men, jag kan väl prova.
(Deltagare)

Det blev således en långsam och långdragen process som kan sägas kom att bestå av tre faser: a) att börja våga tro på sin egen förmåga, b) att våga bestämma sig och att börja planera för att skapa ett socialt företag och c) att det sociala företaget startar. De två första faserna, som förstås till delar är varandra överlappande, drog emellertid ut så långt i tiden att den tredje fasen, att starta och driva det sociala företaget inträdde först vintern 2012, efter det att projektet formellt avslutats.⁷ En grundläggande orsak till att det under lång tid gick långsamt fram var, som redan framgått, att deltagarna under lång tid hade stått utanför arbetsmarknaden, att många periodvis, och även fortfarande, mår psykiskt dåligt, i flera fall kombinerat med låg självkänsla och dåligt självförtroende.

Det har varit väldigt långdraget och att de själva har ställt sig så långt utanför att de faktiskt inte har rätt att ta plats och det är väl någonting som har skapats av det här långa .. dels att man har varit psyksikt instabil och skör och att man har hamnat utanför arbetsmarknaden och att det betyder så mycket att man faktiskt skapar ett eget beteendemönster. (Intervjuperson 1)

Att befinna sig i ett utanförskap under lång tid påverkar hur människor ser på sina möjligheter att förändra sin situation på ett sätt som kan vara försvarande för att själva åstadkomma en förändring i riktning mot att komma ut på arbetsmarknaden.

Det är någonting som händer med människor som inte finns på arbetsmarknaden och det här systemet tror jag. Det här bidragssystemet gör att man vet vad man har, men man vet inte vad man får. Det här med skam och rädsla. Jag tror att det betyder väldigt mycket för hur man .. man rättar in sig i det här systemet fort som gör att det hindrar en utveckling. Det tar tid att ta sig ur det där. Man har tagit två steg fram och ett tillbaks. Man märker hur oroligt det är runt omkring. (Intervjuperson 3)

Ett halvår efter det att projektet startat noteras till exempel i styrgruppens mötesprotokoll (2010-06-17) att det ännu fanns stora skillnader hur långt deltagarna uppfattades hade kommit i sin rehabilitering. ”Deltagarna gör mellan 10-40 timmar i veckan beroende på hur långt de har kommit och hur mycket de känner att de klarar av för stunden”. Vid detta styrgruppsmöte synliggjordes också att en del av projekt-

---

⁷ Därmed kommer det inte vara möjligt att redovisa vad som sker när det sociala företaget startar, även om vår insamling av data i princip fortsatte till utgången av februari månad 2012.

deltagarna upplevdes som lite ”svajiga” i fråga om hur de mådde. Det hade kommit att uppstå en gruppering, bland de 17 personer som vid den tiden fanns inskrivna i projektet som ville att projektet skulle drivas framåt i ökad takt, vilket innebar att det också uppstod en del konflikter inom gruppen.

Krockar i de olika myndigheternas regelverk som en del i oron och frustrationen

Beroende på flera olika faktorer kom några deltagare att lämna projektet och nya har tillkommit. I några fall berodde detta på det regelverk som styr Arbetsförmedlingens och Försäkringskassans agerande.

Det har aldrig funnits det här långsiktiga tänket från Arbetsförmedlingens sida. Det har varit ett beslut som har skrivits på de här personerna, på så och så många månader. Det är ingen som man har satt in på två år och du får vara med att försöka bygga upp det här. Det har alltid funnits med något överliggande hot, att du kanske efter den här perioden måste vidare till någonting annat eller att byta insats inom Arbetsförmedlingen. (Intervjuperson 1)

Det har varit så att en del av vårt folk från kassan har varit så friska och starka att de har blivit lyftade därifrån, att de kan gå in i arbete någon annanstans. Det går inte att vänta in ESF-tidens två och ett halvt år för att sedan bli arbetsföra 2012. Om de har blivit arbetsföra tidigare har de inte fått vara kvar i projektet. Det har varit en krock med regelverket, att de inte kan vara kvar där när de är arbetsföra och vänta på ett socialt företag. (Intervjuperson 4)

Att det försvann och tillkom nya deltagare försvårade arbetet, både med att skapa en fungerande grupp för att arbeta med deltagarnas rehabilitering och att planera för att starta ett socialt företag. Tanken att skapa ett socialt företag skapade samtidigt hos många en känsla av oro och osäkerhet. De ställde sig undrande till vad det hela skulle komma att resultera i.

Det har ju varit svårt med gruppen och deltagarna. Det är folk som gått in och ut och att skapa en gruppkänsla och jobba kring gruppdynamiken och grupprocessen har varit rätt svårt. För det har varit så oroligt i gruppen. (Intervjuperson 3)

Krockar i regelverket orsakade även stor oro hos deltagarna under projektiden. Vid ett styrgruppsmöte när projektet pågått nästan ett år framförde de två personer som representerade projektdeltagarna i projektets styrgrupp frågor till Försäkringskassans och till Arbetsförmedlingens representanter (Styrgruppsmöte, 2010-12-08):

Varför har Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan så kortsiktiga beslut, vi har fått ett deltagande i ett projekt som pågår i 2 år, men får bara beslut om 6 månader. Detta medför att det kan bli svårt att fokusera på uppgiften när man hela tiden går med en oro i kroppen om vad som ska hända med mig när handläggningstiden går ut.

Hur ser Försäkringskassan på deltagarnas ekonomi? Hur ser ni på oss när ersättningen sjunker när vi börjar bli aktiva och jobbar för att komma tillbaka till arbetslivet? Hur ser ni på oss när ersättningen sänks när allt annat blir dyrare i samhället, t.ex. mat, kläder och bensin?

Hur tillämpas rättvisepincipen hos Arbetsförmedlingen? Vi har här i projektet märkt att handläggare tolkar regler och ärenden olika. T.ex., hur kan två personer som befinner sig i samma åtgärd och på samma sysselsättningsplats få olika direktiv från sina handläggare hur de skall förhålla sig mot det regelverk som finns?

Varken Arbetsförmedlingens eller Försäkringskassans representanter var närvarande vid detta möte, så de fick frågorna via protokollet. Dessa frågor kom aldrig att få något egentligt svar, bortom att de framstår vara en problematik som ligger inbyggt i regelverket och hur detta tillämpas. Under hela projektiden var det också ett återkommande problem på styrgruppsmötena att Arbetsförmedlingen inte deltog med någon representant, trots att deras roll för deltagarnas finansiering i ett framtida socialt företag var av grundläggande betydelse. En deltagare ger ett konkret exempel på hur de olika regelsystemens krockar kan ta sig uttryck för en enskild individ.

Sen blev jag ju sjukskriven och gick ner på 80 % /.../ för då hade ju mina dagar tagit slut (från Försäkringskassan, vår anm.) och då fick man 75 % tror jag, och då hamnade jag ju på Arbetsförmedlingen och jag hade ju varit på Försäkringskassan, så det var ju stor skillnad, helt plötsligt skulle jag ut i arbete. Och det var ju svårt för dem (Arbetsförmedlingen, vår anm.) också att förstå, att det är ett väldigt steg, när man mått väldigt dåligt, liksom... och då fick jag ju erbjudande om att gå på Möjligheternas Hus, vilket jag kände var mycket bättre. Där kunde jag växa i min takt. Men sen började ju dagarna ticka igen och så gick jag ned på 70 % och nu är jag nere på 65 %. Så det är en stor skillnad på pengar. Nu är jag både på Arbetsförmedlingen och Socialförvaltningen (för att få försörjningsstöd, vår anm.) /.../ och till socialen ville jag inte, där hade jag ju varit i många år. (Deltagare)

Också projektledarna och deras arbetssituation påverkas av deltagarnas otrygga situation. De har i olika intervjuer under projektiden uttryckt sin oro inför den problematik som uppstår när det inte finns fungerande samverkan mellan de myndigheter som berörs när deltagarna blir en del i projektet Möjligheternas Hus.

De går mellan olika myndigheter och myndighetspersoner som säger då olika saker. De som är på soc de säger ni måste söka jobb, ni måste ut i jobb. /.../ Vi har ju personer som har blivit utförsäkrade och gått över in i Jobb- och utvecklingsgarantin som har förlorat och som är tvungna att gå och få bidrag från försörjningsstöd. Då sitter de både på Arbetsförmedlingen och försörjningsstöd. Det är ofta att de inte klarar av boendesituationen. (Intervjuperson 1)

Man tycker att det är konstigt att när man kommer från Försäkringskassan så ska de tillbaka till Arbetsförmedlingen. I stället för att ta ifrån dem, ge dem en morot. Nu kommer du hit, nu ska du försöka jobba för att komma tillbaka ut mot arbetslivet igen. Det blir tvärt om, nu ska du få det svårare. (Intervjuperson 2)

Det blir ett orosmoln som hänger över hela tiden, det här ekonomiska. (Intervjuperson 1)

Problematiken kring deltagarnas ekonomi blev extra påtaglig när projektet nått fram till den punkt när den ekonomiska föreningen skulle startas, vilket innebar en ökad press på deltagarna.

En handläggare på Arbetsförmedlingen som säger, du måste bestämma dig före den sista december om vi ska förlänga det här eller inte, eller ska du söka ett lönebidrag. Hur blir det, jag vill ha ett svar. Vilket gör att den här personen mår ännu sämre. (Intervjuperson 1)

En annan person i styrgruppen beskriver också den svåra situation som uppstår när det inte finns en samordning mellan de myndigheter som deltagarna är inskrivna hos och som står för deras försörjning under projektiden.

Man blir lite halvt tvingade in i det, så är det ju, man trycker ut dem i olika aktiviteter. Du ska vara aktiv men hur de ska vara delaktiga från förmedlingen och vad det ska leda till och hur hänger det här ihop, det har ju varit hur skakigt som helst utan det är ju vi som har fått peppa dem att hänga kvar i det här och sedan ta stötarna med de här andra runt omkring. (Intervjuperson 3)

Förutom de mer direkt involverade myndigheterna som deltagarna var beroende av för sin försörjning, fanns också andra instanser vars verksamheter inte heller var synkroniserade och som hade negativ inverkan under projektiden.

För jag går ju i terapi också och det har ju jag fått vänta på så det fick jag börja med i juni i år, så under det här projektet har jag gått och väntat på en tera-

pi. Så jag har ju liksom inte haft så mycket stöd så, ja jag har fått stå på väntelista och det är ju inte mitt eget fel, utan det är ju... och det är ju också nånting som tar energi och kraft. (Intervjuperson 5)

Utbildningsinsatser och aktiviteter för att stärka deltagarna

En hel del ansträngning ägnades från det att projektet startade och sedan under lång tid åt att genom handledning och utbildningsinsatser på olika sätt stärka deltagarna. Det var dock svårt att "läsa av" i vad mån deltagarna utvecklades eller inte, även om flera uppgav att de mådde bättre och fick ett rikare socialt liv.

De har jobbat med att utbilda sig till studiecirkelledare, mindfulness och stresshantering. Det är någonting som några stycken kan köra med de som kommer in på rehab-platser. Sedan har vi några som har utbildat sig i kost och hälsa LCHF-tänket, med bra mat. Det är någonting som när man tänker sig att ha ett café, lite ekologiskt och det här lite bra mat, alltså bra produkter. Vi har en som har gått en kurs i retorik, att våga prata. (Intervjuperson 1)

Det framstår som att projektledarna som en av de strategier som användes vara att vänta in deltagarna och bygga vidare på idéer och tankar som de förde fram och på olika sätt bearbeta dessa. Redan från början av projektet hade ett samarbete med Coompanion Dalarna inletts för att stödja bildandet av ett socialt företag.

Vi har varit med ända från tidig början, från tankarna och idéerna hos X [anm. vår anonymisering] framför allt som har varit drivande kring det här och där vi träffade dem redan nere på psykiatrin där det här satte igång. Det har känts bra för det har varit en väldigt öppenhet och delaktighet i det här. De efterfrågar att få in många olika kunskaper och erfarenheter och synpunkter i processen. Så det tycker jag att de har jobbat väldigt bra på det sättet och inte heller har rusat iväg som projektledare. (Intervjuperson 3)

Det hölls under projekttiden en hel del informationsmöten med deltagarna, där även en företrädare för Coompanion Dalarna fanns med utöver de samtal som fördes inom projektet tillsammans med de båda projektledarna. Vid de tillfällen när vi var närvarande vid sådana informationsträffar fanns återkommande en stor tveksamhet hos många av deltagarna. De undrade bland annat över om ett socialt företag är ett "riktigt" företag och hur det skulle kunna vara möjligt att försörja sig. Coompanion Dalarna arbetade under den utbildning de bedrev för att tydliggöra vad socialt företagande är.

Vi har jobbat med utbildningen under 23 veckor. Det har varit en gång i veckan plus att de ska jobba med ett eget arbete och få den här processen och få dem att växa in i det här tänkandet. Det har handlat om att få en introduktion till om vad ett socialt företag är. Hur agerar de, hur driver man,

hur ser organisationen ut, ansvarsfrågor och var befinner man sig själv i ett sådant här företag där de har fått fundera över det och se sin roll. Då fick de ta ställning under sommaren [vår anm. sommaren 2011] om man skulle vilja gå vidare i utbildningen och få gå hem och tänka till om det här om man verkligen vill vara med i det här så att man skapar den här känslan av delaktighet och ansvar. Sedan har vi fortsatt under hösten 12 veckor till för att jobba fram en affärsplan. (Intervjuperson 3)

Utöver den utbildning i socialt företagande som genomfördes togs från projektets sida en lång rad andra kontakter och möten med de intressenter som också måste vara involverade för att skapa de nödvändiga förutsättningarna för att cafeteria skulle kunna drivas som ett socialt företag. Den person som ansvarade för utbildningen om socialt företagande säger:

Tre timmar i veckan plus att jag har haft mängder av sidomöten med arbetsgrupperna och med enskilda och projektledare, kommun och arbetsförmedling. Det blir ju så att man måste försöka vara med och försöka driva på. (Intervjuperson 3)

En mängd olika aktiviteter genomfördes under projektiden i syfte att stärka deltagarna och stödja deras rehabiliteringsprocess. Här ges några exempel så som de kommit till uttryck i olika skriftliga dokument under projektiden.

Utbildningsgruppen [bestående av deltagare i projektet, vår anm.]

Kom fram till att en motivationsutbildning skulle behövas inom projektet.

Att vi skall behandla ämnet vad är en ideell & ekonomisk förening.

Att det skall vi en fördjupning i ämnet socialt företagande.

Att anpassa utbildningen efter verksamheten och inte bara behandla café delen.

Att projektdeltagarna vill ha mer coachning under projektiden, coachen uppgift skall vara att gasa, bromsa och uppmuntra deltagarna. (Teoristudier, 2010-04-2)

Tisdag: Friskvård, promenad vid sportfältet, vi träffas kl.10:00 vid minigolfbanan

Torsdag: Friskvård: Vi samlas /.../ kl. 11:00, är det fint väder så går vi ut på promenad annars så kör vi avslappning i gymnastiksalen. (Veckobrev, 2010-08-16)

Tisdag: Klockan 09:00-12:00 så kommer [externt anlitad person] och lär oss om patineri i Svearummet på Palladium. Sedan under eftermiddagen 13:00 så blir det keramik nere i /.../ tillsammans med [den ena projektledaren].

Onsdag: kl.13:00 så är det seminarium för strategisk påverkan.

Torsdag: Friskvård Mindfulness kl. 10:00-11:30 hos Vuxenskolan. Under eftermiddagen så blir det snickeri kl 13:00.

Fredag: Teoristudeier kl. 09:00-12:00 med [extern konsult] från Coompanion. (Veckobrev 2010-10-11)

En julfestkommité utsågs. [bestående av fyra deltagare].

Julfesten äger rum 17 december kl. 17.00-20.00 ca.

Lokalerna står till vårt förfogande från kl.12.00, då hjälps vi åt att ställa i ordning inför kvällens festligheter. Projektet står för maten.

b) Studiebesöket den 3 december blir till Steady i Vansbro. Förbered frågor! Vi förbereder några efter fiket idag. (Mötesprotokoll 2010-11-24)

Måndag: Hemsidesgruppen och informationsgruppen (som hade bildats för att sprida information om projektet) träffas på biblioteket kl 10:00 och där beslutas hur dagen skall läggas upp.

Tisdag: Friskvård kl 10:00-11:30 afrikansk dans i gymnastiksalen. Under eftermiddagen 13:00-16:00 så är det sömnad. (Veckobrev 2011-02 24)

På torsdagar från den 19 maj, har vi friskvård: uttryckande konst istället för mindfulness.

Kreativ verkstad: Nästa tisdag börjar den kreativa verkstaden, På Vuxenskolan kl.9-12. De två första gångerna är [deltagare] handledare och vi börjar med att göra påsk-saker i lera. Anmälan: 8 st anmälda just nu.

3-10 maj blir det LCHF-utbildning med [två av deltagarna]. (Styrelsemöte 2011-04-13)

Tillgänglighetsvecka vecka 18 vid bibliotekets cafeteria. Vi kommer att ha bord med material. Vi har tagit kontakt med HSO, vi får låna rullstol och blindkäpp. RSMH kommer att lägga ut material om psykiska funktionshinder. Hjärnkoll och Schizofreniförbundet är också kontaktade. Deltagarna ska också få en utbildning i tillgänglighet veckan innan. (Styrelsemöte 2011-04-13)

Så småningom började mötena handla om det förestående bildandet av det sociala företaget. Följande finns att läsa i ett mötesprotokoll från 2011-09-28:

Hur ska möblerna se ut i caféet. Hur gör vi med utemöblerna, kan de vara på caféet.

Vi behöver extra stolar. Syhörnan, där vi kan sticka, virka, sy mm.

Café-gruppen undersöker om vi kan göra enkla smörgåsar själva. Prova att göra soppa någon dag/veckan. Vi behöver nya kaffekoppar, sopptallrikar.

Förslag på namn till vår förening. 3 förslag. Ska vara med till Bolagsverket.

Så, efter nästan två års tid i projektet Möjligheternas Hus var arbetet med att ställa i ordning caféet så som deltagarna ville ha det och att planera för den framtida verksamheten i det sociala företaget. Text från ett protokoll från 2011-12-14 visar att en febril verksamhet pågår:

Schema

[Deltagare] tar upp att det är ont om folk på Caféet under veckorna 52 och v 1.

Föreslås att bakjour kan inrättas. Beslut: Mötet beslutar att bak – jour ska utses för v 52 och 1. [En deltagare] anmäler sig som bakjour för v 1 under förmiddagar.

Beslut:[En projektledare och en deltagare] strukturerar schema för för v 52 och v 1 snarast och [deltagare]skriver ut januari månads schema.

Administration

Förslag från [projektledare] att fler personer behöver lära sig administrativt arbete. Sex deltagare är intresserade.

Struktur och planering av verksamheten

[En projektledare] tar upp vikten av ett fungerande Mentorskap när nya deltagare börjar i verksamheten. Det är viktigt med rutiner omkring introduktionsvecka. Förslag att Mentorskap ska skrivas in i ruta Affärsutveckling i strukturschemat.

Beredningskök

Tina tar upp på veckomöte beredningsköket att bröd med tillbehör kan skickas direkt till Caféet. Vi bereder sen smörgåsarna själva. Ett annat förslag är att vi kan köpa bröd/bullar direkt från /.../ café. Vem ska titta på kostnaderna?

Förslag tas upp av flera deltagare om Cappochinomaskinen och kylskåp och Micro från kontoret ska flyttas. Förslag från [deltagare] att Pumptermosarna ska tas bort och att kaffekannorna ställs direkt på värmeplattor. Samma deltagare föreslår att en prioriteringslista om vad som behöver göras ska skrivas.

Beslut: Cappochinomaskinen tas bort och ställs undan i källaren. Beslut: Kylskåpet flyttas under/över bänken bakom cafédisken. Micron ställs i Caféet för att gästerna ska kunna använda den vid behov

Idag ska [en av projektledarna] ha möte med bibliotekschefen Kerstin om vi kan få tillgång till köket i källaren

Livsmedelhantering

[Deltagare] har gjort i ordning en pärm Livsmedelshygien. Innehållet är regler från Livsmedelsverket och hållbarhet på olika livsmedel. Föreslås att alla läser pärmen till nästa möte.

Allteftersom tiden gick blev således tanken om ett skapa ett socialt företag något som blev allt mera verkligt för många av deltagarna.

Från att det att man inte skulle vara på det här caféet, det skulle man minsann inte driva. Det var helt okej för oss, det får man säga. Man blev förbannad för att vi tog upp cafeterian som exempel under utbildningen. Medan man idag, när man har fått gjort den resan /.../ så har man ändå sett att det finns någonting bra i det. I dag ser man att den här cafeterian faktiskt är någonting som X kommun [anm. vår anonymisering] vill ha som en service ut mot kommunens invånare. (Intervjuperson 2)

Deltagarna uttrycker också betydelsen av att det har varit utbildning och olika aktiviteter under projekttiden, för deras möjligheter att påbörja en väg mot återhämtning.

Jag har ju varit med på mindfulness och så har jag varit med på lite dans, det har varit bra. (Deltagare)

Det är fiket och de här kurserna. Först att få träffa folk, det var ju bonus tyckte jag. Och sen kom jag till caféet och då blev det bara lättare. Och sen kom ju kursen igång då (teorin om socialt företagande, vår anm.) Det blev ju lättare och lättare. (Deltagare)

En person ville också lyfta fram hur ett uttalande på en föreläsning hade kommit att bli en form av ledstjärna för tänkandet.

/.../ Vi var på föreläsning som sa också att ”fast du stannar hemma så gör du ett val” och det tänker jag på ibland. Man tänker ju inte på det att man gör ett val att stanna hemma, att man bara undviker, fortfarande är det ett val. (Deltagare)

Att starta ett socialt företag

För att starta ett socialt företag är det många frågor som behöver få ett svar. Det var i det här fallet en fråga om att kommunen var villiga att ställa lokalerna till förfogande, om det skulle utgå hyra, om arbetsförmedlingen var beredd att bevilja lönebidragsanställningar, om socialförvaltningen kunde betala ut ekonomiskt understöd till enskilda individer vid behov, om kommunen var beredd att ställa handledare till det sociala företagets förfogande, om vilka möjligheter Försäkringskassan hade för att köpa tjänster och så vidare. Det var också en fråga om att rent juridiskt och praktiskt skapa den ekonomiska förening som skulle bli det sociala företaget. Som med allt företagande är det förstås svårt att veta hur ett företag kommer att klara sig i framtiden. Det är många faktorer som spelar in, som hur efterfrågan ser ut, konjunkturens inverkan, försäljning, kostnader, lönsamhet och så vidare. Ekonomin framstår dock som ett mindre problem eftersom verksamheten i huvudsak finansieras genom offentligt stöd i form av olika stöd för att anställa personal. För ett socialt fö-

retag råder speciella förutsättningar. I det här fallet är det ett drygt 10-tal personer med en psykisk funktionsnedsättning som ska driva en cafeteria på ett bibliotek. Ett socialt företag som bedrivs under dessa förutsättningar framstår på så sätt som mera sårbart än andra typer av företag när det gäller personalens möjligheter att alltid finnas på arbetsplatsen. Å andra sidan är också förutsättningarna anpassade till dessa på ett sätt som möjliggör att verksamheten ska kunna fungera.

De ska jobba efter egen förmåga och arbetstakt, det kanske är tre timmar en dag, fem timmar. Det ska göras efter deras förmåga, de bedöms efter det. Det blir ett lönestöd sedan som tas från Arbetsförmedlingen på den nivå de kan bedöma att det här klarar du på tretimmarsnivån, eller fem timmarsnivån, så får man anpassa stödet från oss. (Intervjuperson 4)

Att starta, ingå i och driva ett socialt företag innebär att varje individ ska kunna bidra till 100 % av sin egen förmåga. Intervjuer med deltagare i projektet Möjligheternas Hus vittnar om att talet om 100 % kan förvirra, då 100 % av sin egen förmåga för personer med psykisk funktionsnedsättning både varierar för olika dagar och olika för olika dagar sett över olika tidsperioder. Deltagarna kan mötas av kommentarer från sin omgivning av typen: ”Jaha, ska du jobba 100 % nu?” Och de måste då svara, ”Nej, 100 % av min egen förmåga”, och intervjusvaren vittnar om att omgivningen inte riktigt förstår vad svaret innebär. Någon uttrycker denna problematik genom att lyfta fram att ett socialt företag är en arbetsmarknadspolitisk åtgärd, oavsett om det ibland framställs som att det handlar om vilket företagande som helst.

Låt oss prata om det som är. För samtidigt har vi jobbat med att synliggöra psykiska funktionsnedsättningar. Det ska finnas någonting för alla och man ska känna att man har ett värde, men en del behöver mer hjälp. Annars behöver man inte sätta den etiketten på det. Jag tycker att ibland har det varit lite förskönande prat om det. (Intervjuperson 1)

Deltagare vill också lyfta fram att psykiska funktionsnedsättningar innebär specifika svårigheter, dit det bland annat ofta hör att ha svår morgonångest som bidrar till att det är förenat med stor kraftansträngning att ens ta sig från hemmet till projektet, och i motsvarande fall ett arbete.

Och att det är ju det som är viktigt att förstå, att när folk kommer hit, så kan det alltså ha varit en JÄTTELÅNG resa med ångest och sen när de kommer hit så ... ska de fungera. (Deltagare)

Kommunens roll för det sociala företagets framtid var också föremål för oro från deltagarna i Möjligheternas Hus redan i slutet av det första projektåret:

Hur ser Borlänge kommun på projektet, när det gäller framtiden och nu en eventuell uppstart av ett socialt företag? (Styrgruppsmöte 4, 2010-12-08)

En politisk representant för kommunen fanns med på styrgruppsmötet och svaret på denna fråga lyder i styrgruppsprotokollet så här:

/.../ tror kommunen ser positivt på projektet och framtiden...

I svaret finns också aspekter som gör att deltagarna inte kan känna sig helt trygga inför projektstarten, då svaret också innehåller vad som kan betecknas som ett litet förbehåll:

...men x påpekar också att kunskapen om socialt företagande fortfarande inte är så stor och därför är det viktigt att vi i projektet fortsätter att informera och utbilda politiker och tjänstemän i ämnet socialt företagande. (Styrgruppsmöte 4, 2010-12-08)

5.2 Socialt företagande – en samhällsnyttig verksamhet

För personer med psykiska funktionsnedsättningar framstår det som betydelsefullt att socialt företagande har en betoning på att det ger dem en möjlighet att ”komma tillbaka” när man utgår från de uttalanden som deltagarna i detta projekt gör. De framhåller tydligt att deras psykiska funktionsnedsättningar ger dem försämrade möjligheter att ha ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden eftersom de är sköra och mår psyksikt dåligt.

Ja, det är ju både och, så är det ju för man är ju känsligare vissa dagar och det kan bli konflikter och allt det här också. (Deltagare)

En deltagare beskriver hur behovet av att deltagarna i ett socialt företag får kontinuerligt stöd även efter det att projekttiden tagit slut.

Det har ju varit mycket konflikter och jag ser ju som att handledarna har ju varit nödvändiga, annars hade det ju inte funkat. Och det är ju det som är viktigt också i framtiden, att det finns stöd, det är ju ett måste för att liksom stötta varann, alltså vi har ju så mycket med oss själva också, så då måste man ha någon att bolla med, som kanske påminner lite om värdegrunden, vara lite i bakgrunden men ändå med. (Deltagare)

Periodvis har det vilat ett tungt ansvar på projektledarna när deltagare har mått psykiskt dåligt och projicerat detta både i gruppen och gentemot projektledarna. Så var fallet under olika perioder under hela projekttiden och ända in i slutfasen.

/.../ just en person som har varit väldigt tuff och som projicerat väldigt mycket. (Intervjuperson 1)

I slutet av projekttiden, när det till slut började närma sig det faktum att det sociala företaget verkligen skulle startas upp, genom att en ekonomisk förening skulle bildas, ökade oron och konflikterna. Samtidigt fanns det glädje och hopp om en framtid där deltagarna skulle få tillgång till meningsfull sysselsättning som en del i att bryta sitt utanförskap.

Det som står nu är att det ska bildas en ekonomisk förening ganska snart för det vet vi att det måste vi ha för att de som ska söka lönebidrag ska... det ska finnas ett företag att kunna söka det i. Och inför förberedelserna för det är det ju bra om det finns en ekonomisk förening redan som kan anställa. Så det är lite stora beslut som ska tas och då precis som allmänt känt när man ska ta ett beslut som gäller ens liv och arbete så då måste man hoppa från trampolinen, då kanske man måste ta järnmagistern i simhopp. Då måste man hoppa, och nu pratar jag generellt hur det ser ut, och då börjas det fokuseras på andra saker. /.../ Så vi är inne i en process där det rör sig väldigt mycket, det är konflikter, oro och samtidigt som det är väldigt mycket glädje och det är väldigt spännande inför framtiden och hopp också. /.../ För tillfället får väl jag stå... Det blåser väldigt mycket kring mig, jag får ta väldigt mycket smällar, så i fredags var jag väldigt trött för då hade jag fått ta väldigt mycket och kände att jag måste ringa till min handledare. (Intervjuperson 1)

Det normala som man säger att... en handledare på 20 personer, men jag tycker att man skulle kunna säga en handledare på 10 personer... med den här problematiken. (Intervjuperson 1)

Ovanstående citat visar på att projekt av den karaktär som Möjligheternas Hus utgör innehåller långt mer komplicerad problematik än vad gäller för arbetsmarknadspolitiska åtgärder av mer traditionell karaktär.

Projektet Möjligheternas Hus som en del i en återhämtningsprocess och en väg ur utanförskap

Trots all den problematik som lyfts fram i denna resultatredovisning så visar resultatet också att många deltagare har kommit att få ett bättre självförtroende, mår psykiskt bättre, har fått ett kontaktnät med personer med likartad problematik som de uppskattar. Flera ser med större tillförsikt på en framtid där de kan få en arbetsplats där de kan uppskattas och få göra nytta utifrån sina egna förutsättningar. Från projektledarnas sida genomfördes en enkätundersökning för att ta reda på deltagarnas upplevelse av hur projektet hade påverkat att hur de mådde. Resultatet baseras dock endast på åtta av de 20-tal deltagare som funnits i projektet och det får således mera

ses som en indikation på upplevda effekter vad gäller hur deltagarnas mående påverkats. Vad gäller hur deltagarnas medicinering påverkats uppger en person att denna minskat sin medicinering, med den var oförändrad för de övriga sju. När det gäller de stödinsatser som deltagarna får olika former uppgav tre att de är i behov av mindre stödinsatser, tre uppger att behovet av stöd är oförändrat, medan två fått annan typ av stöd. De olika typer av stödinsatser som ges från samhället innebär att en individs ekonomi kan påverkas beroende på vilken form detta stöd har. Således uppgav två att deras deltagande i projektet hade gett dem sämre ekonomi, vilket kan ses som problematiskt, medan sex personer uppgav att deras ekonomiska situation var oförändrad. Det som framför allt är tydligt är att deltagarna upplever att de har fått ett bättre socialt liv, av de åtta som besvarat enkäten uppger fyra att deras sociala liv har blivit bättre och fyra att det har blivit mycket bättre och inte minst att alla uppger att de mår bättre nu än innan de startade i projektet och att de har upplevt en personlig positiv utveckling genom att delta i projektet. Det verkar också som att projektets struktur och processer haft en positiv påverkan på många av deltagarna.

Det här är det första projekt som jag har varit i där man blir behandlad som en vanlig människa, sade hon. Och det kändes för mig ganska fint. Om man ändå har lyckats med att hitta den här egna värdigheten. De tycker att det känns som att de gör någonting meningsfullt. (Intervjuperson 1)

Det har ju varit en egen process, med någon sorts socialisering. För det har varit gruppprocessen här på arbetstid och det har varit gruppprocessen utanför som man märker att de har jobbat med, som till exempel som en glädje över att plötsligt så har man vänner och då umgås man. /.../ Så det blev en process i förståelse för att den här biten med att få in rutiner i sitt liv. Från att det har varit... jag har varit sjuk och det är det som gäller och jag har varit hemma, man har inget fast, man flyter omkring. Så plötsligt upptäcker man att det är en arbetsvecka och det är en helg. Det är ju en process i rehabiliteringen. Det allra bästa är ju när de själva upptäcker det. (Intervjuperson 1)

I går så pratade vi om en person som faktiskt inte har haft ett umgänge, som har berättat om det här att när denne började komma till gruppen så visste denne inte riktigt hur, vågade x [anm. vår anonymisering]stanna efter utbildningen och fika tillsammans? X visste inte riktigt hur x skulle göra. För x liv har varit den närmaste familjen. Så kommer x ut i någonting här. Vad vi kan se nu efter två år så är det [för x, vår anm.] svänga hit och ta en fika. Ett helt nytt liv. Nu finns det ett liv för mig, säger x. (Intervjuperson 1)

Deltagare uttrycker också i intervjuer att de mår bättre och ser sin framtid i ljusare dager.

Man känner sig behövd ändå, man är accepterad, om man säger så, även om man inte är på topp jämt. Man känner sig mer normal, kan man säga så? Än att man bara är hemma, för då blir ju tankarna värre också, kommer man hit då kan man ju skingra dem på ett annat vis. (Deltagare)

Jag trodde jag skulle bli förtidspensionerad förut, så som det kändes förut. Att ha börjat jobba har gjort stor skillnad för mig. (Deltagare)

Just nu känns det att det inte finns nåt hinder riktigt, det enda hinder jag har är mig själv. Förut tyckte jag att jag mår okej, nu ser jag att gud vad dåligt jag mår. (Deltagare)

Deltagare ger också uttryck för på vilka sätt deltagandet i projektet har bidragit till att de mår bättre genom att de här har mött förståelse för vad det innebär att leva med psykiska funktionsnedsättningar.

Det blir ju rätt stor skillnad, man känner igen sig på många saker, faktiskt, fast man har rätt olika problem. Jag tror det är lättare för många, man känner att man förstår varandra på nåt sätt. Man frågar inte folk varför de är hemma, är de hemma så är de hemma, det är personligt på nåt sätt. Annars när man är borta och ska tillbaka igen måste man förklara varför man är sjuk. Här behöver man inte, ibland gör man det och ibland säger man bara att nej jag orkar inte. (Deltagare)

Det här svackorna de har ju blivit mindre och mindre, nu kan det ta en vecka [att ta sig ur ”en svacka”, vår anm.], förut kunde det ta ett halvår, innan jag kunde komma tillbaka. Och det ser ju jag här också, just att jag fick tillåta mig själv, men nu tar jag ledigt, om man säger så, att nu tar jag en dag som jag bara ÄR, och jag behöver inte göra nånting, och då gjorde det ju att jag blev accepterad nånstans, ja men det här är en del av mig och jag måste börja leva med det. (Deltagare)

Att inte ha ett arbete att gå till innebär en passivisering. Genom projektet har deltagarna aktiverats och det har påverkat bland annat hur deras sömnbehov ser ut.

Jag sover ju mycket mindre än förut. Förut var jag trött hela tiden, man orkade ju inte göra nånting, man blev trött av ingenting. Jag uppfattar som att alla blir det när de inte har någonting att göra, det är normalt. (Deltagare)

Anhöriga har också märkt att de som deltagit i projektet Möjligheternas Hus har förändrats till det bättre.

Det är många som har märkt att jag mår mycket bättre. (Deltagare)

Deltagarnas förhoppningar om framtiden

Deltagare vittnar om att de upplever att de stärkts och utvecklats under projekttiden och att de nu, ofta för första gången i sina liv, ser en positiv väg framåt i sina liv. Ett socialt företag uppfattas av deltagarna som att det skulle kunna ge dem möjligheter att finnas med i ett meningsfullt arbetslivssammanhang, trots deras psykiska funktionsnedsättningar.

Jag tror att det kommer att leda någonstans, nu tror jag det, men det har tagit tid att tro på det och jag hoppas ju att det knoppas av lite nya företag, sociala företag, för det behövs. (Deltagare)

/.../ som när man är praktikant och de säger att vi har ingen tjänst, då vet man att efter detta tar det slut. Här känns det som att här är något vi kan bygga utifrån våra egna idéer, kan bygga ett företag och då ser man ju en framtid också än att man vet att det här håller på ett år sen får ni sluta och det är stor skillnad. Man gör det här för att det leder någonstans och det tror jag är jätteviktigt, för skulle vi inte tro på det då skulle vi inte sitta här idag. (Deltagare)

En deltagare beskriver hur de olika aktiviteter som erbjudits under projekttiden med fördel skulle kunna vara en del i det sociala företaget, som en aspekt som kan bidra till att de som ingår i ett socialt företag även får fortsätta att arbeta med sina psykiska besvär.

Jag har ju haft mycket spänningshuvudvärk och spänningar i kroppen och ont, /.../ för det blir ju ofta psykosomatiskt. Om jag blir mer trygg, så tror jag det släpper mer och mer, och sen att man bygger lite mer på friskvården, att vi kan hitta lite olika former, för det måste ju finnas liksom, vi har ju haft promenader, dans och mindfulness /.../ att det kan finnas kvar som delar i det här (sociala företaget, vår anm.). Det är ju sånt här bakgrundsgrejs som man göra kanske när man inte kan stå i caféet, att nu går vi ut och går en vända, att bara få lite luft. Och då vet man att man gör det på arbetstid och då är det ju liksom... (Deltagare)

Samtidigt blir det förstås en press på de som väljer att gå med i den ekonomiska föreningen och starta det sociala företaget.

/.../ men det blir ju press nu när det här att starta eget. Men det känns okej i varje fall. /.../ Förut har det ju alltid varit stödet, att man haft projektledarna, att det var deras ansvar allting. Nu blir det att det blir lite mer eget ansvar men det känns rätt okej i varje fall. (Deltagare)

För nu känner vi ju mer och mer och då kan jag även känna spänningen, att ohh vad är det vi ska göra, kommer vi att klara det här? Det är mycket spän-

ningar i luften, både rädsla och förtjusning. Och så är det ju ett stort jobb med att få de runt om att förstå också, med försäkringskassan och arbetsförmedlingen. (Deltagare)

Samtidigt som det kan bli en press att ingå i en ekonomisk förening och vara en medlem i ett socialt företag, visar också följande citat på att när någon mår bättre kan denne vara ett stöd för andra som för tillfället mår sämre.

Det är många som mår sämre här än vad jag gör nu, då är jag tvungen att hoppa in. Och jag klarar av det tvånget så att säga. Förut hade man inte orkat med det, nu har det ju gått spiral uppåt, jag mår bättre hela tiden känns det som, om man jämför med förut, bättre på nästan allting, överallt. (Deltagare)

På en fråga om vad som varit det bästa med ett projekt som Möjligheternas Hus svarar en deltagare så här:

Ja, det har varit detta att få utbilda sig om sociala företag, kan jag känna, och att man har fått lyssna på sina egna idéer, alltså att våga säga, att vi får drömma lite, att vi får ha idéer, vissa kan sättas i ordning och andra får vänta lite, men att man får ta sig själv på allvar, tror jag mycke, för det har ju varit ett jobb just att våga säga vad man känner och tycker, vad man vill och... för det är man ju inte van vid... Det här sociala tycker jag är jättebra, för ibland kan det ju vara att man bara kommer och tar en kopp kaffe, men att man i alla fall har brutit isoleringen. ... Är man hemma och då blir man ju rädd till slut att ta kontakter, men nu när jag har haft de här svackorna då, så vet ju jag ändå att mina kompisar finns där och vi är glada när vi kommer. Även om det är en period som man känner att, nej nu går det inte, så kan man stötta varandra. (Deltagare)

En annan fråga vi ställde var: Tror du på socialt företagande som idé? Här fick vi följande svar från en deltagare:

Ja, det är... men mycket är det ju beroende vilka personer som står bakom, det är det viktigaste, de som har hand om det, om de har tid och... för det har ju varit en del tjafs och det är ju... hur bra de kan ta kontroll över såna saker när folk känner sig stressade och nervösa och... hur bra de är på att ta ansvaret över projektet, så det är ju inte bara att slänga upp ett socialt projekt så det funkar utan det är ju mycket vilka som styr det. Och det ska inte gå för fort, det har ju att göra med att ta eget ansvar och det går ju inte så fort. (Deltagare)

Det sociala företagets framtid

Hur kommer verksamheten att fungera i framtiden? Kommer pressen att vara för stor eller kommer det sociala företaget vara så stimulerande att det för det mesta ger inspiration, även när livet i övrigt känns tungt och påträngande?

Inte pressande, men kanske en utmaning att våga ta klivet från en trygg sjukersättning, sjukpenning till att du har ett lönebidrag och att du har en anställning med lön, måste då vara där och kan efter förmåga kanske gå dit fast man känner sig dålig. Det är lättare om man har sjukersättning att vara hemma en dag från ett projekt än från ett arbete när man mår lite sämre en dag. Sådan press finns det, om man inte är där kommer man att sakna deras insats att baka bullar eller kaffe. Kommer det inte dit blir det kanske inget kaffe gjort. Det är en tränings sak det också, att våga, att man måste gå dit fast man mår lite dåligt en dag. (Intervjuperson 4)

Räcker de förutsättningar som deltagarna fått för att lyckas med sitt sociala företag?

Bättre förutsättningar kan de inte få, tycker jag. De har fått utbildning från Companion. De har en bra styrelse med erfaret folk. De har en bra start, bibliotekets café, bra att starta med. De har en praktisk sak, många vill dem väl. /.../. (Intervjuperson 4)

En av styrgruppens medlemmar sammanfattar den situation det sociala företagets medlemmar befann sig i när det sociala företaget skulle starta sin verksamhet.

Det har det mesta kvar att göra, att verkligen få till ett socialt företag och driva det. De har haft två och ett halvt år på sig att förbereda sig och de har fått bra stöd både från X och Y och Z [anm. vår anonymisering], inte minst Z och hans kurser, /.../ men nu är det skarpt läge. Nu ska de prova det här. Vi ska stötta även sedan. (Intervjuperson 4)

6. DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Den här rapporten har syftat till att beskriva, problematisera och analysera hur projektet Möjligheternas Hus genomförts. Först behandlas frågan om hur projektet har förmått fungera som ett verktyg för att skapa ett socialt företag för personer med psykiska funktionsnedsättningar. Därefter behandlas frågan hur deltagarna har påverkats av sin medverkan i projektet både vad avser deras livssituation i stort och deras möjligheter att bryta ett utanförskap. Detta med utgångspunkt i syftet att utvärderingen skulle kunna bidra till att öka förståelsen av vilken roll bildandet av ett socialt företag har för att understödja och bidra till rehabilitering av personer som befinner sig i ett utanförskap, men även att belysa vilken roll sociala företag som organisatorisk konstruktion kan spela i dessa sammanhang. Slutligen behandlas hur projektet lyckats uppnå de mål som sattes upp.

6.1 Projekt som verktyg för att etablera sociala företag för individer med psykisk funktionsnedsättning

Det fanns när projektet Möjligheternas Hus startade ett uttalat behov av att utveckla rehabiliteringsinsatser för individer med psykiska funktionsnedsättningar som stod långt från arbetsmarknaden. Ur detta utvecklades idén om att ett socialt företag skulle kunna vara en väg att erbjuda ett fungerande och nytänkande alternativt sätt för individer med psykiska funktionsnedsättningar att få tillgång till ett arbete. Projektet byggdes upp runt tanken att deltagarna skulle kunna inspireras att starta och driva ett socialt företag, dels i rehabiliteringssyfte, men även att på så sätt vara med och etablera en varaktig och meningsfull sysselsättning när projektet avslutades. Ett sådant förhållningssätt kan sägas vara ett sätt att bidra till att personer med psykiska funktionsnedsättningar ges faktiska möjligheter att förändra sina liv (Klarnas, 2010) och på så sätt också få möjlighet att lämna ett utanförskap. Att få tillgång till ett projekt med socialt företagande som mål kan också ses som att det kan bidra till att minska den stigmatisering (Goffman, 1963/2007) som det innebär att lida av psykiska funktionsnedsättningar, vilket riskerar att omöjliggöra arbete på den reguljära arbetsmarknaden.

Att starta ett socialt företag blev en långsam process med många frågor

Vad gäller idén om socialt företagande som presenterades i projektets inledningskede fanns länge en stor tveksamhet bland deltagarna som bland annat undrade om ett socialt företag är ett ”riktigt” företag och hur det skulle vara möjligt att försörja sig. En tänkbar förklaring kan vara att de under lång tid befunnit sig utanför arbetsmarknaden och att alla fortfarande mådde psykiskt dåligt. Det blev därför en långsam och långdragen process att bilda ett socialt företag. Under projektiden kom deltagare att lämna projektet och nya tillkom, bland annat beroende på de regelverk som styr Arbetsförmedlingens och Försäkringskassans agerande. Detta för-

svårade arbetet både med att skapa en fungerande grupp i syfte att vara en del i deltagarnas rehabiliteringsprocess och för att planera för att starta ett socialt företag. Det skapade samtidigt hos deltagarna en känsla av oro och osäkerhet.

Projektet inriktades mot att försöka stimulera deltagarnas egna initiativ och att på olika sätt stödja dessa. En hel del tid och ansträngningar ägnades åt att genom handledning och utbildningsinsatser sätt stärka deltagarna. Utöver en utbildning i socialt företagande togs från projektets sida en lång rad andra kontakter och möten genomfördes med andra intressenter som också måste involveras för att en cafeteria skulle kunna drivas som ett socialt företag. Det var många frågor som behövde få ett svar. Var kommunen villiga att ställa lokalerna till förfogande, var Arbetsförmedlingen beredd att bevilja lönebidragsanställningar, var kommunen beredd att ställa handledare till det sociala företagets förfogande, etc.? Det var också en fråga om att skapa den ekonomiska förening som skulle bli det sociala företaget. I en rapport från Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (2011) lyfts fram att det är svårt att beskriva vad som är ett socialt företags kärnverksamhet. Är det de varor och tjänster de producerar eller går det istället att betrakta deras kärnverksamhet som att det handlar om en specifik form av rehabilitering? Det nystartade sociala företaget Möjligheternas Källa uppvisar likartade motsägelser som Levander (2011) lyfter fram vad gäller sociala företag. Det är en organisationsform som förespråkar självständighet, men som samtidigt är beroende av den offentliga sektorn, framförallt genom lönebidragsanställningar eller andra stödformer, men också ekonomiskt stöd från kommunen.

6.2 Har projektet påverkat deltagarnas livssituation i stort och deras möjligheter att bryta sitt utanförskap?

Socialt företagande som företeelse kan, utifrån vad som framkommit i denna studie, betraktas som en komplicerad kombination av arbetsmarknadspolitik och socialpolitik. Att ”starta eget” har en lång arbetsmarknadspolitisk tradition. Att starta och driva ett eget företag är både krävande och riskfyllt. Vad innebär det att som arbetslös ta steget in på arbetsmarknaden via eget företagande? Idén om socialt företagande ställer dessutom begreppet eget företagande i ny dager. Studien av projektet Möjligheternas Hus har utifrån detta väckt ett antal tankar och frågor av övergripande karaktär, vilka kommer att diskuteras, problematiseras och analyseras i det följande.

Vilka förutsättningar har personer som befinner sig i ett utanförskap att starta ett socialt företag?

En aspekt som tangerar både frågan om vad som är ett socialt företags kärnverksamhet (Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, 2011) och Levanders (2011) tal om motsägelser handlar om vilka individer som startar ”vanliga” vinstdrivande företag på den reguljära arbetsmarknaden respektive vilka som

startar sociala företag. Företag på den reguljära arbetsmarknaden startas av personer som, åtminstone på något sätt, känner varandra. Dessa företag startas utifrån att någon eller några har en affärsidé, kanske tar man kontakt med någon företagsrådgivare, det måste göras en marknadsundersökning, det handlar om att få banklån, och så vidare. Sociala företag startas av personer som är långtidssjukskrivna eller långtidsarbetslösa och som vid en viss tidpunkt behöver delta i en arbetsmarknadspolitisk åtgärd på grund av att deras ”dagar” i enlighet med de sociala ersättningsystemens regelverk är ”slut”. Det finns således ingen annan koppling mellan individerna som ska starta ett socialt företag än att de vid samma tidpunkt är beroende av att få tillgång till en arbetsmarknadspolitisk åtgärd. När deltagarna gick in i projektet visste de inte vad det blivande sociala företaget skulle ha för innehåll. Det var deltagarnas uppgift att komma överens om. Detta kan förefalla nog så problematiskt även för personer som inte lider av psykiska funktionsnedsättningar. Vad gäller arbetsinsats när ett socialt företag väl har startat handlar det om att varje individ ska kunna bidra till *100 % av sin egen förmåga*. Det är ett begrepp som kan förvirra. Detta får anses som begripligt, då 100 % av sin egen förmåga för personer med psykiska funktionsnedsättningar både varierar för olika dagar och sett över olika tidsperioder.

Regelverkens betydelse för individer i utanförskap att starta sociala företag

Studien av Möjligheternas Hus visar också att i Arbetsförmedlingens, Försäkringskassans och Socialförvaltningens regelsystem saknas möjligheter att på ett ändamålsenligt sätt svara upp mot de förutsättningar som krävs för att understödja uppbyggnaden av sociala företag. Det gäller dels vilka möjligheter som finns att fatta beslut om deltagande som sträcker sig över samma tidsperiod som projektet sträcker sig. Detta är betydelsefullt dels för att deltagarna ska kunna känna trygghet vad gäller den ekonomiska situationen. Det är även viktigt att de vet att deltagarna kommer att kunna delta under hela projekttiden, det vill säga att de i realiteten kommer att kunna vara med och göra det aktiva valet att vara, eller inte vara, med och starta det planerade sociala företaget. Båda aspekterna får anses ha betydelse för att inte deltagarna ska uppleva stress och oro av dessa skäl, då det i de flesta psykiska funktionsnedsättningar ändå ingår stress och oro som en del i sjukdomsbilden. Det får även antas vara viktigt för motivationen och därmed också för deras rehabiliteringsprocess i stort. Den osäkerhet som uppstår när regelsystem inte kan synkroniseras komplicerar de psykiskt funktionsnedsattas tillvaro ytterligare, utifrån att de redan är en utsatt grupp i samhället. Det får betraktas som problematiskt att ett projekt som har utgångspunkter och innehåll som på ett positivt sätt kan associeras med perspektiv som bygger på deltagarnas egen involvering i sin återhämtningsprocess (se t.ex. Schön, 2009; Klamas, 2010; Moran m.fl., 2011), samtidigt innehåller moment som kan sägas allvarligt störa denna process. Detta särskilt om man tar i beaktande att forskning visat att i återhämtningsprocessen ingår en krävande föränd-

ringsprocess av den egna identiteten, som en förutsättning för att kunna arbeta med att skapa mening i sin livssituation (Moran, m.fl., 2011; Davidson m.fl., 2005, Deegan, 1988). Att de olika regelsystemen snarare försvårar än underlättar för en verksamhet av den karaktär som sociala företag utgör gör det komplicerat att driva ett sådant här projekt. Projektledarna fick lägga mycket tid och energi på att hantera deltagarnas oro och frustration över de olika regelsystemen och också över hur de tolkades. Mycket tid gick också åt på styrgruppsmötena till att hantera frågor rörande hur regelverken lade hinder i vägen.

Kommer sociala företag att kunna ta en plats som en ny och innovativ organisatorisk företeelse?

När nu studien av Möjligheternas Hus avslutats och rapporten ska avslutas pockar flera frågor på svar. En fråga är om de sociala företagen erbjuder ”riktiga arbeten” eller inte. Frågan kan på ett plan ses som oviktig, det sociala företaget skapar ju arbetstillfällen. Men det är arbetstillfällen som till övervägande delen baseras på offentliga medel. Det gör att sociala företag inte kan ses ett annat sätt att använda offentliga medel vid långtidsarbetslöshet och långtidssjukskrivning. Kanske som ett svar på kritiken om verksamheten som drivs av en offentlig aktör med skattemedel skulle det kunna konkurrera ut tänkbara privata aktörer. I princip är ett socialt företag så beroende av stöd av offentliga medel att det i praktiken inte gör någon avgörande skillnad.

Michailakis (2008) lyfter fram att lönebidrag är komplicerat betraktat ur ett inkluderingsperspektiv. Gustavsson (2007) pekar på att alla former av ersättningar från staten är villkorade. Det ställer frågan på sin spets, kan sociala företag av den typ som här beskrivits betraktas som en ny och innovativ organisatorisk företeelse? I nyinstitutionell organisationsteori (se t.ex. Meyer & Rowan, 1977; Di Maggio & Rowell, 1991) betraktas legitimitet som en central komponent för att en organisation ska kunna ta sig en plats på samhällsarenan och betraktas som en betydelsefull och relevant aktör. En fråga som fortfarande är obesvarad är om de sociala företagens försök att uppnå en legitim plats i samhället kommer att lyckas. Kan sociala företag ses som försök att åstadkomma en marknadsorienterad lösning för att hjälpa och stödja individer som finns i ett utanförskap, oavsett orsak, att kunna lämna detta och få tillträde till arbetsmarknaden? Om så, är det i så fall en lösning som är mer framgångsrik än andra alternativ? Den här rapporten har inga svar på detta, med visar samtidigt att det är en fråga som behöver studeras ytterligare. Detta för att försöka komma närmare några svar på hur de komplikationer i genomförandet som synliggjorts kan hanteras, men också vad sociala företag som företeelse leder till för långsiktiga resultat och vad dessa kostar i relation till andra alternativ.

6.3 Projektets måluppfyllelse

Projektet Möjligheternas Hus huvudsyfte: ”Att en grupp deltagare går från affärsidé/idéer till socialt företagande genom utprovning av lämplig verksamhet, utbildning samt handledning som ges under projektiden” är genom att det sociala företaget bildats uppfyllt. Det gäller även det andra huvudsyftet att ”/.../ synliggöra gruppen människor med psykiska funktionsnedsättningar /.../”. Även de delmål som sattes upp är uppnådda. Det har emellertid varit en lång och krokig resa för projektdeltagarna. Det är dock tydligt att de genom projektet kommit att må bättre, en del till och med mycket bättre. De uppger att de trivs bättre med livet, att de har ett rikare socialt liv, självförtroendet och självkänslan har stärkts och det sociala företaget ger hopp för framtiden. Såväl Schön (2009) som Klamas (2010) lyfter fram att när människor involveras i sin egen återhämtningsprocess stärks självbilden. Projektet har på så sätt varit framgångsrikt. Detta gör också att studien av Möjligheternas Hus kan sägas tangera det forskningsfält som kallas återhämtningsforskning (se t.ex. Schön, 2009; Moran m.fl., 2011). Inom detta forskningsfält ses återhämtningen som en subjektiv process och individen själv har avgörande betydelse i sin rehabilitering (Schön, 2009). Utifrån att återhämtning börjat betraktas som en process har uttrycket ”vara i återhämtning” kommit att användas (Moran m.fl., 2011). Samtidigt kan alla projekt som har personer med psykiska funktionsnedsättningar sägas bära på en inneboende problematik. Det handlar om att dessa projekt osynliggör att personer som lider av psykiska funktionsnedsättningar behöver kunna erbjudas olika rehabiliteringsprocesser, då dessa sjukdomar både har olika orsaker och olika symptom (Levinsson, 2008). Detta blir också tydligt utifrån att Schön (2009) skriver att återhämtningen för dessa individer är en starkt individuell process. Deltagarna har nu startat ett socialt företag, Möjligheternas Källa⁸. Det har genom projektet och bildandet av det sociala företaget skapats en ”plattform”, frågan är hur stark den kommer att visa sig vara. Kommer pressen att vara för stor eller kommer det sociala företaget vara så stimulerande att det för det mesta kan ge inspiration, även när livet i övrigt känns tungt och ångestfyllt? Räcker de förutsättningar som deltagarna fått för att lyckas med sitt sociala företag?

---

⁸ Avsikten var att det sociala företaget skulle få namnet Möjligheternas Hus, men det visade sig vara upptaget (Styrgruppsmöte 7, 2011-09-29).

Referenser

- Ahnberg, E., Lundgren, M., Messing, von Schantz Lundgren, I. (2010) Följeforskning – Ett processorienterat perspektiv på arbetslivsutveckling. *Arbetsliv & Arbetsmarknad* 2010:3, 55 – 66.
- Bauman, Z., May, T. (2004) *Att tänka sociologiskt*. Göteborg: Korpen.
- Cohen, L., Manion, L. (1994) *Research Methods in Education*. New York: Routledge.
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007) *Research Methods in Education*. New York: Routledge.
- Davidson, L., O'Connell, M. J., Tandora, J., Staheali, M., & Evans, A. C. (2005). Recovery in serious mental illness: Paradigm shift o shibboleth. In L. Davidson, C. Harding, & L. Spaniol (eds), *Recovery from severe mental illnesses: Research evidence and implications for practice* (Vol. 1, pp. 5-25. Boston, Ma: Center for Psychiatric Rehabilitation, Sargent Collage of Health and rehabilitation Sciences, Boston University.
- Deegan, P. E. (1997) Recovery and empowerment for people with psychiatric disabilities . *Social Work and Health Care*, 25(3), 11-24.
- Di Maggio, P., Rowell, W. (1991) The iron cage revisited – institutional morphsim and collective rationality in organizational fields. In Di Maggio, P., Rowell, W. (1991) (eds.) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chocago: University of Chigago Press.
- Ds (1998:48) *Social ekonomi i EU-landet Sverige – tradition och förnyelse i samma begrepp*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Glaser, B.G., Strauss, L.M. (1967) *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Co.
- Goffman, E. (1963/2007) *Stigma. Den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Gold, H. L. (2011) Commentary: Challenges in Providing Psychiatric Disability Evaluations. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, Volyme 39, Number 2, 2011, 189-193.
- Gustavsson, A. (2007) På spaning efter det levda medborgarskapet, s 141-167, i Tössebro, J. (2001) *Integrering och inkludering*. Lund: Studentlitteratur.
- Harding, S. (1986) *The science question in feminism*. Milton Keynes Open University.
- Holme, I. M., Solvang, B. (1997) *Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Levander, U. (2011) *Utanförskap på entreprenad – Diskurser om sociala företag i Sverige*. Göteborg; Bokförlaget Daidalos AB.
- Levinsson, H. (2008) *Autonomy and Metacognition – A Healthcare Perspecitve*. Lund University, Department of Philosophy. Akademisk avhandling.

- Lundström, T. (1995) Frivilligt socialt arbete under omprövning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, vol. 1, nr 1, s 39 – 59.
- Klarnas, M. (2010) Av egen kraft tillsammans med andra. Personer med psykiska funktionshinder, socialt stöd och återhämtning. Nr. 2010:2 Skriftserien för socialt arbete. Institutionen för Socialt arbete, Göteborgs universitet. Doktorsavhandling.
- Kvale, S., Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Meeuwiese, A., Sunesson, S. (1998) Frivilliga organisationer socialt arbete och expertis. *Socialvetenskaplig tidskrift*, vol. 5, nr 2-3, s 172 – 193.
- Meyer, J., Rowan, B. (1977) Institutionalized Organisations – Formal Structures as Myth and Ceremoni. *The American Journal of Sociology*. Vol. 83, nr 2.
- Michailakis, D. (2008) Sjukdom och sjukskrivning. En sociologisk observation. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Moran, G. S., Russinova, Z., Gidugu, V., Yim, J. Y. & Sprague, C. (2011). Benefits and Mechanisms of Recovery Among Peer Providers With Psychiatric Illness. *Qualitative Health Research*, 1-16. Published online 7 september 2011. Published by: SAGE.
- Moss, G. E. (1973) *Illness, immunity, and social interaction. The dynamics of bio-social resonance*. New York: Wiley.
- Muir, K., Fisher, K. R., Abello, D. & Dadich, A. (2010). 'I didn't like just sitting around all day': Facilitating Social and Community Participation Among People with Mental Illness and High Levels of Psychiatric Disability, *Jnl Soc. Pol.* (2010), 39, 3, 375-391, Cambridge University Press, 2010.
- Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (2011) *Arbetsintegrerande sociala företag - användning och behov av statliga finansieringsstöd*. Östersund. Rapport 2011:12.
- Nordenmark, M. (1999) Arbetslöshetskoncentration: Ett resultat av negativa attityder gentemot arbete? *Sociologisk forskning* nr 3/99: 4-21.
- Näringsdepartementet (2010) *Handlägningsplan för arbetsintegrerade sociala företag*. Regeringsbeslut: N2010/1894 ENT.
- OECD (1999) *Social Enterprises, Organisation for Economic Co-operation and Development*.
- Repstad, P. (2007) *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- von Schantz Lundgren, I. (2008) *Det är enklare i teorin... Om skolutveckling i praktiken. En fallstudie av ett skolutvecklingsprojekt i en gymnasieskola*. Pedagogiska institutionen, Växjö universitet. Avhandling.
- Schein E. H. (2006): *Clinical Inquiry/Research*, i Reason P & Bradbury H (Eds.). *I Handbook of Action Research*. London (s 185-217): SAGE Publications.

- Schön, U-K. (2009) Kvinnors och mäns återhämtning från psykisk ohälsa. Rapport i socialt arbete 130, 2009. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Doktorsavhandling.
- Socialstyrelsen. (2010). Alltjämt ojämnt! – Levnadsförhållanden för vissa personer med funktionsnedsättningar. Artikelnr 2010-6-21.
- Socialstyrelsen (2012) Att inventera behov – Inventering av gruppen personer med psykisk funktionsnedsättning. Artikelnr 2012-1-34.
- SOU 2006:100. Ambition och ansvar - Nationell strategi för utveckling av samhällets insatser till personer med psykiska sjukdomar och funktionshinder.
- SOU 2007:2. Från socialbidrag till arbete.
- SOU 2009:93. Inkluderande arbetsliv.
- Stacey, R. (1993) Ledarskap genom kaos och förändring. Jönköping: Brain Books AB.
- Stacey, R. (1996a) Strategic management and organizational dynamics. London: Pitman.
- Stacey, R. (1996b) Complexity and creativity in organizations. San Francisco: Berett-Koehler.
- Stake, R. (1994) Case studies, in Denzin, N. K. , & Lincoln, Y, S. (ed). Handbook of qualitative research. London: Sage.
- Svensson, R. 2002. Den sociala ekonomin i Västra Götaland - för regional utveckling, företagande och sysselsättning. (<http://www.vgregion.se/upload/Regionkanslierna/regionutveckling/Social%20ekonomi/Social%20ekonomi%20program.pdf>. 2006-12-29)
- Tiller, T. (2002) Aktionslärande – Forskande partnerskap i skolan. Stockholm: Runa Förlag.
- Topor, A. (2004) Vad hjälper? Vägar till återhämtning från svåra psykiska problem. Alain Topor och Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.
- Trost, J. (1997) Kvalitativa intervjuer. Studentlitteratur: Lund.
- Wadel, C. (1991) Feltarbeid i egen kultur. Flekkefjord: Seek AS.

Internet

- http://www.mojligheternashus.com/news_1.html (2012-03-16)
- http://www.bolagsverket.se/foreningar/ekonomisk/vad_ar_en_ek_forening/ (2012-03-18)
- (<http://www.forsakringskassan.se>)